ڕەگەزپەرستی چییە؟

گفتوگۆ لەگەڵ کچەکەمدا

دەزگای چاپ و بڵاوکردنەوەی

زنجیرەی ڕۆشنبیری

*

خاوەنی ئیمتیاز: شەوکەت شێخ یەزدین

سەرنووسەر: بەدران ئەحمەد حەبیب

***

ناوونیشان: دەزگای چاپ و بڵاوکردنەوەی ئاراس، شەقامی گوڵان، هەولێر

تاهیر بین جەلوون

ڕەگەزپەرستی چییە؟

گفتوگۆ لەگەڵ کچەکەمدا

وەرگێڕانی:

خەبات عارف

پێشکەشە بۆ:

مریەم

ناوی کتێب: ڕەگەزپەرستی چییە؟ – گفتوگۆ لەگەڵ کچەکەمدا
نووسینی: تاهیر بین جەلوون
وەرگێڕانی: خەبات عارف
بڵاوکراوەی ئاراس – ژمارە: ٦٠٦
دەرهێنانی هونەریی ناوەوە: کارزان عەبدولحەمید
دەرهێنانی بەرگ: مریەم موتەقیان
پیت لێدان: خەیرییە سەعدی
هەڵەگری: شێرزاد فەقێ ئیسماعیل
چاپی یەکەم، هەولێر – ٢٠٠٧
لە کتێبخانەی گشتیی هەولێر ژمارە (٦١١)ی ساڵی ٢٠٠٧ی دراوەتێ

پێشەکی

٢٢/٢/١٩٩٧ کاتێك لە گەڵ کچەکەمدا بەشداری خۆپیشاندانێکمان دەکرد دژی پێشنیازی وەزیری ناوخۆی فرەنسا؛ دۆبرێ، لەمەڕ دەرکردنی یاسایەك سەبارەت بە مافی گەشتکردن و مانەوەی بیانییان لە فرەنسادا، کەوتمە سەر ئەو بیرەی ئەو دەقەی بەر دەستت بنووسم. کچەکەم کە ئەوسا دە ساڵان بوو، کۆمەڵێك پرسیاری لێ کردم. دەیویست بزانێت بۆ خۆپیشاندانمان دەکرد، داواکانی ئێمە لە خۆپیشاندانەکەمان چ مانایەکیان هەبوو، دەیویست بزانێ نارەزایی دەربڕینی ئێمە لەسەر شەقامەکان کەڵکی چی دەگرت و پرسیاری دیکەی لەو چەشنە.

هەر لە سۆنگەی ئەو پرسیارانەشدا بوو کە دەستمان بە باسوخواس کرد لەسەر ڕەگەز پەرستی. هەر ئەوسایش پرسیار و سەرنج و تێڕامانەکانی ئەوم بیر کەوتەوە و دەستم کرد بە نووسینی چەند دێڕێك. سەرەتا پێکەوە ئەو دێڕانەمان خوێندەوە. پاشان، ئەو دەقەی کە نووسیبووم سەرلەبەر نووسیمەوە. هەندێك لەو چەمکە دژوارانەی لە دەقەکەدا هاتبوون گۆڕیمن و هەندێك لەو چەمکانەیش کە تێگەیشتنیان ئاسان نەبوو، باشتر لێکم دانەوە. جارێکی دیکە دەقەکەمان لەگەڵ دوو هاوڕێی کچەکەمدا خوێندەوە و تێڕامان و هەڵوەستەی ئەوان لە بەرانبەر دەقەکەمدا بۆ من زۆر گرنگ بوون و، لە دارشتنەوەی ئەم دەقەدا هاریکارییان کردم.

بەلانی کەمەوە پانزە جار گۆڕانگاریم لەم دەقەی بەردەستتدا کردووە. بۆ ئەوەی بەتەواوی ڕوون و سادە و پێوەست بێت بەنێوەڕێکی باسەکەوە. ئەگەر چی من بەتایبەت ڕووی دەمم لە منالانی هەشت تا چواردە سالانە، بەلام هیوادارام لە لایەن هەموو کەسێکەوە پێشوازی لێ بکرێت و بخوێنرێتەوە و باوك و دایکی ئەو منالانەش بیخوێننەوە.

لە ڕوانگەی منەوە تێکۆشان دژی ڕەگەزپەرستی لە خوێندنگەوە دەست پێ دەکات، مرۆڤ دەتوانێت منالان، نەك گەورەکان، پەروەردە بکات. ئەمەیش هۆیەکە کە ئەم دەقە هەم لە ڕووی بیرلێکردنەوە و هەم لە ڕووی شێوازی نووسینەوە بەنیاز و مەرامی پەروەردەیی نووسراوە.

لێرەدا دەمەوێت سوپاسی ئەو هاوڕێیانەم بکەم کە ئەم دەقەیان خوێندۆتەوە و لە ڕاوبۆچوونی خۆیان ئاگاداریان کردووم. سوپاس بۆ هاوڕێیەکانی مریەمیش کە لە سیاغەکردنی پرسیارەکاندا بەشدارییان کردووە.

– بابە، ڕەگەزپەرستی چییە؟

– ڕەگەزپەرستی جۆرێکە لە بوون، کە تا ڕادەیەك بەر بلاوە، لە هەموو کۆمەلگایەکدا هەیە و بە داخەوە لە هەندێك ولاتاندا بووە بە خۆراکێکی ڕۆژانە، بە جۆرێك کە چیتر مرۆڤ هەستی پێ ناکات. ڕەگەزپەرستی، بەدگومانی و تەنانەت ڕقلێبوونەوەیە لەو مرۆڤانەی، کە لە ئێمە جیاوازن و بە جۆرێکی جیاواز لە ئێمە هەلسوکەوت دەکەن.

– مەبەستت لە" خۆراکی ڕۆژانە" ئەوەیە، کە هەموو شتێك ئاساییە؟

– نا...کە شتێك دەبێت بە خۆراکی ڕۆژانە، بەو مانایە نییە کە هەموو شتێك ئاساییە. مرۆڤ حەز بە بەدگومانی دەکات، لە بەرانبەر ئەوەی کە لە خۆی ناچێت. بۆ نموونە: بەرانبەر بیانییەك. ئەمەش جۆرێکە لە بوون، کە هێندەی کەونارایی مرۆڤ کۆنە و سەرانسەری دنیاشی گرتۆتەوە.

ئەمەش پێوەندی بە هەموومانەوە هەیە.

– کە وایە ئەگەر پەیوەندی بەهەموومانەوە هەبێت، دەبێت منیش ڕەگەز پەرست بم!

– منالان ڕەگەزپەرست نین. هیچ منالێك وەکو ڕەگەزپەرست لە دایك نابێت. ئەگەر دایك و باوك، یان کەسوکاری منالێك، بیرۆکەی سەیرو سەمەرەی ڕەگەزپەرستانەیان نەخستبێتە مێشکی منالەکەیانەوە، هیچ هۆیەك نییە بۆ ئەوەی منالێك ببێت بە ڕەگەزپەرست. بۆ نموونە: ئەگەر ئێمە ئەوە بخەینە مێشکی تۆوە، کە ئەوانەی پێستیان سپییە بالاترن لەوانەی ڕەنگی پێستیان تاریکە و، تۆش ئەوە بە جددی وەربگریت، ئەوا ڕێی تێ دەچێت تۆ بە جۆرێکی ڕەگەزپەرستانە لە بەرانبەر پێست تاریکەکاندا ڕەفتار بکەیت.

– ئەوەی کە بالاتربیت، چ مانایەکی هەیە؟

– بۆ نموونە: ئەوە دەگەیەنێت، کە مرۆڤ هەر لەبەر ئەوەی سپییە، زیرەکترە لە کەسێك کە پێستی ڕەنگێکی تری هەیە، ئەوجا ئەو پێستە ڕەش بێت یا زەرد. کە لەشی مرۆڤەکان لە یەکتر جیاوازن و، ئەوەش بۆتە هۆی ئەوەی لە یەکتر نەچن، بەو مانایە نییە کە ئێمە ناتوانین یەکسان بین.

– لەو باوەڕەدایت منیش بتوانم ببم بە ڕەگەز پەرست؟

– بێگومان دەتوانیت ببیت، ئەوە پەیوەندی بەو جۆری پەروەردەیەوە هەیە، کە پێی گۆش دەکرێیت. باشترین شت ئەوەیە کە ڕەگەزپەرستی بناسین و ئاگاداربین، نەبین بە ڕەگەزپەرست. بە واتایەکی تر: لەوە تێ بگەین کە هەر منالێك، هەر گەورەیەك، ڕۆژێك لە ڕۆژان دەتوانێت هەست بە ڕق بکات و ڕقی خۆی بەرانبەر کەسێك، کە هیچ خراپەیەکی بەرانبەر نەکردووە، نیشان بدات. هێندە نەبێت کە لەو ناچێت و جیاوازە. ئەمەش زوو زوو ڕوو دەدات. ئێمە هەر یەکێکمان دەتوانین، ڕۆژێك لە ڕۆژان، نا دۆستانە ڕەفتار بکەین ، هەست بە ناڕەحەتی و بێزاری بکەین. ئەو کاتە

بەرانبەر بە کەسێك کە نایناسین، ڕقمان هەڵدەستێت، لەو باوەڕداین کە لەو باشترین، لە بەرانبەر ئەودا هەست دەکەین، یان باڵا دەست یان بن دەستین، نامانەوێت توخنی بکەوین، نامانەوێت ببێت بە دراوسێمان، لەوەش زیاتر نامانەوێت ببێت بە هاوڕێمان، ئەمەش تەنیا لە بەرئەوەی ئەو کەسە لە ئێمە ناچێت و جیاوازە.

– لە ئێمە ناچێت؟

– لەیەکنەچوون، پێچەوانەی لەیەکچوونە. واتە: کەسێك کتومت وەکو تۆ نەبێت. ئاساییترین لە یەکنەچوونیش، لەیەکنەچوونی جنسییە. پیاوێك بە جۆرێکی جیاواز لە ژنێك هەست دەکات و بە پێچەوانەوە، بەڵام ئەگەر لێکنەچوون لەم جۆرەیان بێت، زۆربەی جاران سەرنجڕاکێش و خۆشە.

لە بارێکی تردا، ئەوەی کە مرۆڤ بە" جیاواز" ناودێری دەکات، کەسێکە، کە ڕەنگی پێستی لە ڕەنگی پێستی ئێمە ناچێت، زمانێکی تر دەپەیڤێت جیاواز لەو زمانەی ئێمە قسەی پێ دەکەین، ئەو جۆرە خواردنە لێنانێت کە ئێمە دەیخۆین، خوو نەریتی لە هی ئێمە جیاوازە، لەسەر دینێکی ترە، بە شێوەیەکی تر دەژی و بەشێوەیەکی جیاواز لە ئێمە یادی جەژنەکانی دەکاتەوە. جیاوازییەك لە ڕەنگ و ڕوخساریدا هەیە –درێژی لەش، ڕەنگی پێست، سەرو سیما و شتی تری لەو جۆرە– هەروەها جیاوازە لەوەدا، کە چۆنە، چ بڕوایەکی هەیە و چۆن بیر دەکاتەوە.

– کەواتە ڕەگەز پەرست حەز لە زمان، جۆری خواردن و ئەو ڕەنگانە ناکات کە هی خۆی نین؟

– نا...بەو جۆرە نییە، ڕەگەزپەرستێك دەکرێت حەز بکات زمانی تر فێرببێت، چونکە لە کاروباری ڕۆژانەیدا پێویستی پێیەتی، یان هەر بۆ خۆشی ڕابواردنی خۆی، بەڵام دەشکرێت لە هەمان کاتدا ڕقی لەو خەڵکە بێتەوە کە بەو زمانە قسە دەکەن. کتومت وەکو ئەوەی کە ڕەگەزپەرستێك

نەخوازێت ژوورێك بە خوێندكارێكی بیانی بە كرێ بدات، بۆ نموونە: بە ڤێتنامییەك، بەڵام بەوپەڕی دڵشادییەوە بچێت لە چێشتخانە ئاساییەكان نان بخوات. ڕەگەز پەرست ئەو كەسەیە كە پێی وایە ئەوەی لە شتەكانی خۆی ناچێت هەڕەشە لە هێمنی و ئاساییشی ئەو دەكات.

– ئایا ڕەگەزپەرستە، كە هەست بە نا هێمنی و هەڕەشە دەكات؟

– ئا، چونكە ئەو لەو هەموو شتێك، كە لە خۆی نەچێت، دەترسێت. ڕەگەزپەرست كە كەسێكە كە بە دەست گرێیەكی دەروونییەوە ئازار دەچێژێت، ئەویش هەست بە خۆبە بە زیاد یان بە كەمتر زانینە. ئەمەشی بە ئاسانی بۆ ناچێتە سەر، چونكە لە هەردوو بارەكەدا دڵ پڕ لە ڕق و كینە هەڵسوكەوت دەكات.

– دەترسێت؟

– مرۆڤ دەیەوێت هەست بە هێمنی و ئارامی بكات. حەزی لەو شتانە نییە، كە دەبن بە هۆی تێكدانی ئەو ئارامییەی پێی قاییل و ڕازییە. حەز دەكات لە بەرانبەر هەرشتێكی تازەدا، بەدگومان بێت. ئێمە، زۆربەی جاران، هەست بە ترس دەكەین لە بەرانبەر شتێكدا كە نایناسین. دەترسین كاتێك تاریك دادێت، چونكە دوای ئەوەی گشت ئەوەی ڕووناكییەكان كوژاونەتەوە، ئەوە نابینین كە چی ڕوو دەدات. لە بەرانبەر ئەو شتەدا كە نایناسین هەست بە دەستەوەستانی دەكەین. هەموو مەترسییەك لە پێش خۆمان دەبینین. بێ هیچ هۆیەك. بێ هیچ لێكدانەوەیەكی ژیرانە. هەندێك جار هیچ هۆیەك بۆ ئەو ترسە نییە، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا دەترسین. هیچ گرنگ نییە چۆن لەوە تێدەگەین و لێكی دەدەینەوە، كەچی بە جۆرێك هەڵسوكەوت دەكەین كە هەڕەشەیەكی گەورەمان ڕووبەڕووبێتەوە. ڕەگەزپەرستی شتێك نییە كە مرۆڤ بتوانێت ژیرانە گفتوگۆی لەسەر بكات.

– بابە، ئەگەر ڕەگەزپەرست كەسێك بێت كە ئەوەندە بترسێت، دەبێت ئەو

پیاوەی ڕێبەرایەتی ئەو پارتە دەکات، کە حەزی لە چارەی بیانییەکان نییە، هەمیشە بترسێت.[٢] لەگەڵ ئەوەشدا، هەر جارێك کە لە تەلەفیزیۆندا دەردەکەوێت، منم کە دەترسێم! ئەو دەقیژێنێت، هەڕەشە لە ڕۆژنامەنووسان دەکات و بە مێزەکەی بەردەمیدا دەکێشێت.

– ئا، بەڵام ئەو ڕێبەرە سیاسییەی تۆ لە بارەیەوە دەدوێیت، بە سیاسەتمەدارێکی تووڕەوتڕۆ ناسراوە. ڕەگەزپەرستییەکەی ئەو لە وشەگەلێکی پڕ لە زەبروزەنگدا خۆی دەردەبڕێت. بۆ ئەو خەڵکانەی کە پلەی خوێندەوارییان نزمە بەسەرهات و چیرۆکی بێ بنج و بنەوان و بێ سەروبەر دەگێڕێتەوە کە دەیانترسێنێت. ئەو ترس و بیمی خەڵك بە کاردەهێنێت، ترس و بیمێك، کە هەندێ جار خەڵکەکە لەڕاستیشدا هەستی پێدەکەن. بۆ نموونە، ئەو دەڵێت: کە پەناهێنەکان بۆ ئەوە هاتوونەتە فەرەنسا کە دەست بەسەر کاروباری فەرەنسییەکان بگرن، بیمەی کۆمەڵایەتی و چارەسەری خۆڕایی لە خەستەخانەکاندا بەدەست بهێنن. ئەمە ڕاست نییە. چونکە پەناهێنەکان زۆربەی جاران ئەو کارانە دەکەن، کە فەرەنسییەکان پێیان ڕازی نین ، نایانەوێن. پەناهێنەکان، باج دەدەن و هەروەها ئەو خەرجییە کۆمەڵایەتییانەش دەدەن کە پێویستە لە سەریان بیاندەن، کەواتە: مافی ئەوەشیان هەیە، کاتێك نەخۆش دەکەون، چارەسەر بکرێن. ئەگەر سبەینێ گشت پەناهێنەکان لە فەرەنسا دەربکرێن، ئەم وڵاتە لە پەلوپۆ دەکەوێت.

– تێ دەگەم. ڕگەزپەرست دەترسێت، ئەگەر چی هیچ هۆیەکی بە دەستەوە نییە بترسێت.

– ئەو لە هەر کەسێکی نامۆ، هەرشتێك کە لە نزیکەوە نەیناسێت، دەترسێت. بەتایبەت ئەگەر ئەو کەسە نامۆیە لە خۆی بێ دەرامەت و هەژارتر بێت. ئەو زۆر زیاتر بەگومانەوە لە کرێکارێکی ئەفریقایی

دەنوارێت، وەکو لە دەوڵەمەند و پارەدارێکی ئەمریکایی. ئەوجا با باسی ئەوە هەرنەکەین کە میرێکی عەرەب کاتێك بۆ گەشتوگوزار و ڕابواردن دێت بۆ ڕیڤییێرا، چۆن پێشوازی لیَ دەکرێت و باوەشی بۆ دەکرێتەوە، چونکە ئەوەی بەو شێوە بەخێرهاتنی دەکرێت عەرەبێك نییە، بەڵکە پیاوێکی دەوڵەمەندە و بۆ ئەوە هاتووە ماڵ و سامانەکەی بە فیرۆ بدات.

– وشەی نامۆ چی دەگەیەنێت؟

– وشەی "نامۆ" ئەوە دەگەیەنێت، کە مرۆڤ نامۆیە، کە مرۆڤ لە جێگایەکی ترەوە، لە دەرەوە، هاتووە. نامۆ، کەسێکە کە سەر بە ئێمە نییە، خزم و کەسی ئێمە نییە، لە خۆمان نییە. کەسێکە کە لە وڵاتێکی دیکەوە هاتووە، وڵاتێك کە ڕەنگە دوور یان نزیك بێت لە ئێمەوە، هەندیَ جاریش لە شارێکی ترەوە و، یان لە دێیەکی ترەوە، هاتووە. هەر لە وەشەوە وشەی "دژایەتیکردنی بیانییان" کەوتۆتە نێو ناوانەوە، کەواتە: دژایەتی هەر شتێك، هەر کەسێك، بکەیت کە بە تۆ نامۆ بێت. ئەمڕۆ وشەی "بیانی" بۆ شتێکی سەیروسەمەرەتر بە کاردەهێنرێت، شتێك کە زۆر جیاوازترە لەوەی ئێمە پێی ڕاهاتووین و دەتوانین لە دەوروبەری خۆماندا بیبینین. بە واتایەکی تر هەر شتێك، کە" ڕیز پەڕ" بێت.

– ئەی من بیانییەکم کاتێك کە دەچمە سەردانی هاوڕێیەکم لە نۆرماندی؟

– بێگومان بۆ خەڵکی ئەو دەوروبەرە تۆ بیانییت چونکە تۆ لە پاریسەوە دەچیت و بێجگە لەوەیش لە بنەچەوە خەڵکی مەغریبیت. دێتەوە بیرت کە لە سەنیگال بووین؟ بۆ سەنیگالییەکان تۆ بیانی بوویت.

– بەڵام سەنیگالییەکان لە من نەدەترسان، منیش لەوان نەدەترسام!

– وایە بەڵام زۆر پێش ئەوە من و دایکت بۆمان باس کردبوویت کە لە غەریبان نەترسیت، بەبیَ گوێدانەی ئەوەی دەوڵەمەند یان هەژار بن، درێژ

بن یان کورت، سپی یان ڕەش بن. ئەمەت لە بیر نەچێت! ئێمە هەمیشە بۆ کەسێك بیانیین، بە واتایەکی تر: ئێمە هەمیشە لەلایەن کەسێکەوە کە هەمان ئەسڵوفەسڵی ئێمەی نییە بە بیانی تەماشا دەکرێین.

– بابە، لەگەڵ ئەوەشدا، لەوە تێ ناگەم بۆ ڕەگەزپەرستی، کەم و زۆر، لە هەموو جێیەك هەیە.

– لەو کۆمەڵگایاندا کە لە زۆر کۆندا هەبوون، ئەو کۆمەڵگایانەی کە ئێمە بە کۆمەڵگا سەرەتاییەکان ناویان دەبەین، خەڵکی زۆر جاران وەکو گیانلەبەران هەڵسوکەوتیان دەکرد. پشیلەیەك، پێش هەموو شتێك، ئەو جێیە دیار دەکات کە تێیدا دێت و دەچێت و بەجێی خۆی دەزانێت. ئەگەر پشیلەیەکی تر، یان هەر گیانلەبەرێکی تر، هەوڵبدات خواردنەکەی بخوات، یان بیەوێت پەلاماری بەچکەکانی بدات، پشیلەکە لە جێیەکەی خۆیەوە هەوڵی پاراستنی خۆی و بەچکەکانی دەدات و چڕنووکەکانی دەخاتە کار. مرۆڤیش بە هەمان شێوە. مرۆڤ دەیەوێت ماڵەکەی خۆی بە ئاشتی و ئاسایشی بهێڵێتەوە، دەیەوێت پارێزگاری لە زەوییەکەی بکات، دەیەوێت ئەو ماڵ و موڵکەی هەیەتی و ئەوەی لە پێناویدا دەجەنگێت، بیهێڵێتەوە. ئەمەش شتێکی سەیر نییە. بەڵام ڕەگەزپەرستێك، پێی وایە کە بیانییەك –بێ گوێدانە ئەوەی ئەو بیانییە کێیە– هاتووە بۆ ئەوەی هەموو ماڵ و موڵکەکەی لە ژێر دەست دەربهێنێت. بۆیە هەمیشە لە پارێزدایە، بێ ئەوەی هیچ بیرێك بکاتەوە. گیانلەبەرێك، بەر لەوەی هێرشی بکرێتە سەر، هێرش ناکات. بەڵام مرۆڤ هەندێ جار لە بیانییەك دەدات، بەبێ ئەوەی ئەو بیانییە هەر بیری لەوەش کردبێتەوە بچووکترین و بێنرخترین شتی لێ بدزێت.

– لە هەموو جێیەکیش هەر بەو شێوەیەیە؟

– ئا، کەم تا زۆر، لە هەموو جێیەك بەو شێوەیەیە، بەڵام ئەمە ئەوە

ناگەیەنێت کە دەبێت هەر بەو شێوەیەیە بمێنێتەوە و بەردەوام بێت. مرۆڤ هەمیشە هەڵسوکەوت و ڕەفتاری کردووە. سروشت شتێکەو کەلتووریش شتێکی تر. شتێك هەیە لە ناخەوە مرۆڤ هان دەدات بە جۆرێك هەڵسوکەوت بکات، بێ ئەوەی بیری لێ بکاتەوە، بەبێ هیچ زیرەکی و لێوردبوونەوەیەك. هەروەها جۆرێکی تریش لە هەڵسوکەوت هەیە، کە لە دوای بیرکردنەوە و لێوردبوونەوە دەکرێت، جۆرێك لە هەڵسوکەوت کە مرۆڤ لە گۆشکردن و پەروەردەکردنەوە، لە عەقڵ و قوتابخانەوە، فێری بووە. واتە: ئەوەی ئێمە بە"کلتوور" ناوی دەبەین، کە پێچەوانەی "سروشت"ە. لەرێی کلتوورەوە فێری دەبین کە لە گەڵ یەکتریدا بین، بێجگە لەوەش فێر دەبین کە ئێمە تەنیا کەسانێك نین لە دنیادا، گەلانی تریش هەن کە خاوەنی خوو نەریتی تایبەت بە خۆیانن، کە بە شێوەیەکی تر دەژین و هەمان نرخ و بەهای ئێمەیان هەیە.

– ئەگەر تۆ مەبەستت لە کلتوور ئەوەیە کە وەکو پەروەردەکردن وایە، کەواتە ڕەگەزپەرستییش دەتوانێت ئەوە بهێنێتە ئاراوە کە مرۆڤ بتوانێت فێری ببێت...

– مرۆڤ بە ڕەگەزپەرستی لە دایك نابێت، دەبێت بە ڕەگەزپەرست. پەروەردەکردنیش باش و خراپی هەیە. پێوەندی بەوەوە هەیە کێ بە کاری پەروەردەکردن هەڵدەستێت، بەبێ گرنگیدان بەوەی کە ئەو پەروەردەکردنە لە فێرگە یان لەماڵدا پەیرەو دەکرێت.

– کەواتە گیانلەبەرێك، کە پەروەردەش ناکرێت، دەتوانێت لە مرۆڤێك باشتر بێت!

– گیانلەبەران پێشوەخت بریار لەسەر هیچ شتێك نادەن. بەڵام مرۆڤ کۆمەڵێك دید و ڕوانینی پێشوەخت بریار لە سەردراوی خۆی هەیە. بەرلەوەی کەسانی دیکە بناسێت، بریار لەسەریان دەدات. پێی وایە، کە پێشوەخت دەزانێت ئەو کەسانە کێن و چ بەها و نرخێکیان هەیە. زۆربەی

جارانیش بە هەڵە دادەچێت. ترس و بیمەکانیشی هەر لەوێوە سەرچاوە دەگرن. بۆ ئەوەش کە بەرەنگاری ئەو ترس و بیمانەی ببێتەوە، پەنا دەباتە بەر جەنگ هەڵگیرساندن. ئەوەش بزانە، کاتێك کە دەڵێم مرۆڤ دەترسێت، پێت وا نەبێت کە لە ترساندا هەڵدەلەرزێت، بە پێچەوانەوە، ترسانەکەی تووڕەوترۆ و سەرشێتی دەکات و پەلامار دەدات. ڕەگەزپەرست تووڕەوترۆ و پەلاماردەرە.

– کەواتە ڕەگەزپەرستی دەبێت بە هۆی بەرپابوونی جەنگ؟

– لە هەندێ جاردا. هەمیشە کەسانێك هەن، دەیانەوێت ماڵ و سامانی خەڵکی دیکە بۆ خۆیان زەوت بکەن. هەندێك کەس ڕەگەزپەرستی، یان ئایین بە کار دەهێنن بۆ ئەوەی وا لە خەڵکی بکەن ڕقیان لە خەڵکی ببێتەوە، ئەگەر چی یەکتر ناناسن و بەیەکدی ئاشنا نین. هەمیشە ترسێك لە بەرانبەر ئەو شتانەدا هەیە کە بیانین، لە بەرانبەر ئەوەدا کە کەسێکی بیانی بێت و ماڵەکەم، ئیشەکەم یان خاووخێزانەکەم لە ژێر دەست دەربهێنێت. کەموکوڕی لە زانیاریشدا، ژیان بە ترس دەبەخشێت. من نازانم ئەو بیانییە کێیە، ئەویش نازانێت من کێم. بۆ نموونە: بیر لە دراوسێکانمان بکەرەوە. ئەوان تا درەنگانێکیش لە بەرانبەر ئێمەدا بەدگومان بوون، تا ئەو ڕۆژەی بانگمان کردن بۆ ئەوەی بێن و (کوسکوس)[٣]مان لەگەڵدا بخۆن. هەر ئەوساش بۆیان دەرکەوت کە ئێمەش وەکو ئەوان دەژیین. چیتر ئێمە لە چاوی ئەواندا ترسناك نەبووین، ئەگەر چی ئێمە خەڵکی مەغریبین. کاتێك بانگهێشتمان کردن، بەدگومانییەکانمان ڕەواندەوە. لەگەڵ یەکتردا دواین و نەختێك لە یەکتری شارەزا بووین. پێکەوە پێکەنین. ئەمەش بەو مانایەیە ئێستاکە هاوڕێ و دراوسێی یەکترین، بە پێچەوانەی جارانەوە کە کاتێك لەسەر پلیکانەکان بەیەکتر دەگەیشتین، تەنیا سڵاوێکی ئاساییمان لە یەکتر دەکرد و هیچی تر.

– کەواتە، ئەگەر بمانەوێت لە دژی ڕەگەزپەرستی بوەستینەوە، دەبێت میوانداری یەکتری بکەین!

– ئەمە پێشنیازێکی چاکە. یەکتر ناسین، قسە لەگەڵ یەکتر کردن و پێکەوە پێکەنین، هەوڵدان بۆ ئەوەی شتە خۆش و خەمڕەوێنەکان لەگەڵ یەکتردا بەش بکەین، هەروەها شتە دژوار و خەمهێنەرەکانیش، نیشاندانی ئەوەی کە زۆربەی جاران هەمان خەم و پەژارەمان هەیە و لە هەمان شت ورد دەبینەوە، شتێکە کە دەتوانێت بەر بە ڕەگەزپەرستی بگرێت و بەسەریدا زاڵ بێت. گەشت ، گەڕانیش شێوەیەکی ترە بۆ ناسین و ئاشنا بوون بە وانی دیکە. ناسین و ئاشنابوون بە خەڵکی دیکە، بۆ ئەوەی زیاتر خۆمان بناسین و بە خۆمان ئاشنا بین.

– ئایا ڕەگەزپەرستی هەمیشە لە ئارادا بووە؟

– ئا، بە درێژایی هەبوونی مرۆڤ، ڕەگەزپەرستیش هەبووە، بەڵام بە شێوەو شێوازی جۆراوجۆر و هاوجووت لەگەڵ ئەو سەردەمەی کە مرۆڤ تیایدا ژیاوە. لە کۆندا خەڵك بە چەکی سادە و سەرەتایی، بە کوتەك، بۆ پاراستنی جێ و ڕێی خۆیان، بۆ پارێزگاریکردن لە کوختەکەیان، بۆ زەوتکردنی ژنێك، بۆ بەدەستهێنانی بژێو و شتی لەو جۆرە، لەگەڵ یەکتردا دەجەنگین. بەو جۆرە سنووری قەڵەمڕەوەکانی خۆیان بە دیوار دەتەنی و چەکەکانیان تیژ دەکردەوە، چونکە لەوە دەترسان کە هێرشێك بکرێتە سەریان. تەنیا شتێك کە مرۆڤ بیری لێ دەکاتەوە خۆپاراستن و هەست بە دڵنیاکردنی خۆیەتی، ئەمەش وا دەکات کە جارنا لە دراوسێیەکی، لەو کەسەی بەو نامۆیە بترسێت.

– ئایا ڕەگەزپەرستی و جەنگ هەمان شتن؟

– هەڵگیرسان و بەرپابوونی جەنگ دەتوانێت چەندین هۆی هەبێت، زۆربەی جارانیش پەیوەندی بە ماڵ و سامانەوە هەیە. بەڵام، لەگەڵ

ئەوەشدا، هەندێك جەنگ لە ئەنجامی ئەوەدا بەرپا دەبێت كە گرۆیەك پێی وایە لە گرۆیەكی تر شایستەترو باڵادەستترە. ئێمە دەتوانین لە ڕێگای عەقڵ و پەروەردەكردنەوە خۆ لەم جۆرە تێڕوانینە ڕزگار بكەین. بۆ ئەوەی بەو ڕزگارییەش بگەین، دەبێت مرۆڤ بڕیار بدات كە چیتر لە دراوسێیەكەی و لە بیانییان نەترسێت و سڵیان لێ نەكاتەوە.

– كەواتە دەتوانین چی بكەین؟

– دەتوانین خۆمان فێر بكەین. زانیاری زیاتر بە دەست بهێنین. بیر لە كار و كردەوەكانمان بكەینەوە. هەوڵبدەین تێ بگەین و بە سەرنج و تێڕامانەوە لەو شتانە وردبببینەوە كە پەیوەندییان بە مرۆڤەوە هەیە، هەوڵبدەین لەو هۆكارانە بگەین كە هاندەرن بۆ ئەوەی مرۆڤێك...

– هاندەر، مەبەستت لە هۆكاری هاندەر چییە؟

– هۆكارە هاندەرەكان ئەوانەن كە پاڵ بە مرۆڤێكەوە دەنێن بۆ گەیشتن بە ئامانجێك بە ڕێ بكەوێت. نێوەڕۆكی ئەمەش لە بنەچەدا دەگەڕێتەوە بۆ ″دەرپەڕاندن″ –ڕاونان و دەرپەڕاندنی دوژمنەكانت–. واتە: ڕاونان و بە دواكەوتنی كەسێك. دەرپەڕاندنی كەسێكیش، كتومت ڕق لێبوونەوە لەو كەسە دەگەیەنێت. ئەمەش هەستێكە كە كەس نایەوێت تووشی ببێت.

– ئایا كە كەسێك بیەوێت بیانییەك، هەر لەبەر ئەوەی ڕقی لێی دەبێتەوە، دەرپەڕێنێت، ڕەگەزپەرستە؟

– ئا، چونكە ئەگەرچی ئەو كەسە هەست بە هیچ هەڕەشە و ترسێك لەسەر ژیانی ناكات، بیانییەك ڕاو دەنێت و دەیەوێت وڵاتبەدەری بكات، هەر تەنیا لەبەر ئەوەی حەزی لە چارەی نییە. بۆ ئەوەی خۆی بە ڕەوا بناسێت و پاساوی كار و كردەوەكانی خۆیشی بداتەوە، ئەو هۆكارانە كە لەگەڵ خۆیدا دەگونجێن. هەندێ جار پەنا دەباتە بەر زانست، بەڵام زانست قەت ڕەگەزپەرستیی ڕەوا نەناسیوە. ئەو لەو بڕوایەدایە: زانست دەتوانێت هەر شتێك بڵێت، چونكە پێی

وایە کە زانست دەتوانێت بەڵگەی وا بهێنێتەوە کە هیچ کەس نەتوانێت لەڕوویدا بەدەنگ بێت و بەرەنگاری ببێتەوە. ڕەگەزپەرستی هیچ بنەمایەکی زانستی نییە، ئەگەر چی کەسانێك هەن هەوڵ دەدەن هۆکاری زانستییانە بە کار بهێنن بۆ ئەوەی جیّ و ڕیّ بۆ بیر و بۆچوونەکانیان لە بارەی بەنزمی تێڕوانین و بیّ بەهاکردنەوە خۆش بکەن.

– مەبەستت لە بە نزمی تێڕوانین چییە؟

– بە نزمی تێڕوانین و بیّ بەهاکردن ئەویە کە گرۆیەك، لە ڕێگای ئەوەوە کە بە شێوەیەکی نزمتر مامەڵەی لەگەڵدا بکەیت، لە گرۆیەکی دیکە جیایان بکەیتەوە. وەکو ئەوەی، کە بەڕێوەبەری قوتابخانەکەتان بڕیاری ئەوەی دابێت خوێندکارە ڕەشپێستەکان لە پۆلێکدا کۆبکاتەوە، چونکە پێی وایە ئەوان هێندەی قوتابییەکانی تر زیرەك و بە ئەقڵ نین. خۆشبەختانە، ئەم جۆرە هەڵاواردن و بیّ بەهاکردنە لە قوتابخانەکانی فرەنسادا نییە. بەڵام لە قوتابخانەکانی ئەمریکاو خوارووی ئەفریقیادا هەیە. کاتێك مرۆڤ گرۆیەك ناچار دەکات دوورەپەرێز و لاتەریك لە گرۆیەکانی تر بژی، شتێك دەهێنێتە ئاراوە کە پێی دەوترێت: (گێتوو).

– (گێتوو)جۆرێکە لە زیندان؟

– وشەی ”گێتوو” ناوی گەڕەکێکە لە شاری ڤینیسیا لە ئیتاڵیا. ساڵی ١٥١٦ جوولەکەکانی ڤینیسیایان ڕەوانی ئەو گەڕەکە کرد و لە خەڵکی شارەکەیان هەڵاواردن تا لەوێدا بۆ خۆیان و دوورەپەرێز لە خەڵکی شارەکە ژیان بەسەر بەرن. گێتوو، جۆرێکە لە زیندان. بەهەمان حاڵ ئەمەش جۆرێکە لە بیّ بەهاکردن و بە نزمی تێڕوانین.

– چ بەڵگەیەکی زانستی هەیە بۆ ئەوەی کە کەسێك ڕگەزپەرستە؟

– هیچ بەڵگەیەك نییە، بەڵام ڕەگەزپەرستێك پێی وایە و بە خۆی ڕەوا دەبینێت کە بیانییەك سەر بە ڕەگەزێکی ترە، ڕەگەزێك کە ئەو پێی وایە لە

ڕەگەزەکەی خۆی بندەست و بێ بەهاترە. بەڵام لە وەدا بە هەڵەداچووە و بە تەواوی شوێنەون بووە، چونکە تەنیا یەك ڕەگەز هەیە -بە جیا لە گیانلەبەران- ئەویش ڕەگەزی مرۆڤە. لە نێو گیانلەبەراندا جیاوازییەکی زۆر هەیە لە جۆرێکەوە بۆ جۆرێکی تر. سەگ هەیە و گایش هەیە. لە نێو سەگاندا جیاوازییەکان هێندە بەرچاون کە بەئاسانی(شێفەر)ێك لە(تاکس)ێك جیا دەکەیتەوە، کەواتە مرۆڤ دەتوانێت جۆرەکان لە یەکتری جیا بکاتەوە. ئەمە لەنێو مرۆڤاندا ناکرێت، چونکە هەر مرۆڤێك لەوی دیکە دەچێت.

- بەڵام، بابە، خەڵك دەڵێن: کەسێك سپی پێستە، کەسێکی تر ڕەش پێست و، کەسێکی دیکە پێستی زەردە، ئەمە لە قوتابخانە دەبیستین. لەم ڕۆژانەدا مامۆستاکەمان وتی: عەبدو، کە خەڵکی(مالی)یە، سەر بە ڕەگەزی پێست ڕەشانە.

- ئەگەر مامۆستاکەت وای وتبێت، بەهەڵە داچووە -ببوورە، دەزانم مامۆستاکەتت خۆش دەوێت- بەڵام بە هەڵەداچووە و لەو بڕوایەشدام بۆ خۆیشی لەوە بێ ئاگایە. گوێ بگرە، کچە شیرینەکەم، مریەم: هیچ ڕەگەزێکی مرۆڤی هەبوونی نییە. تەنیا یەك بەرەبابی مرۆیی بوونی هەیە و لەنێو ئەویشدا ژن و پیاوان هەن، ڕەنگ، درێژی و توانا و لێهاتوویییان، لە یەکتر جیاوازە. هەروەهاش لەنێو گیانلەبەراندا ڕەگەزی جیاواز هەن. وشەی "ڕەگەز" لە ئارادا نییە. ئەم وشەیە بۆ ئەوە بە کار هێنراوە زێدەڕۆیی بە جیاوازییە دیار و ئاشکراکانەوە، بە واتایەکی دیکە: جیاوازییە فیزیکییەکانەوە، بکرێت. هیچ کەسێك مافی ئەوەی نییە لە جیاوازییە فیزیکییەکانەوە-ڕەنگی پێست، درێژی و سەروسیما- ڕێ هەڵگرێت بۆ ئەوەی یەکێك لە یەکێکی دیکە جیابکاتەوە، یان بە مانایەکی تر لەو باوەڕەدابێت کە کەسانێك هەن لە سەروو کەسانێکی دیکەوەن و لەوان باڵادەستترن. کەس مافی ئەوەی نییە پێی وا بێت، بەر لە هەر شتێکی

دیکەش ناوی ئەوە بهێنێت، کە هەر لەبەر ئەوەی مرۆڤێك سپییە بەو مانایەیە کە لە کەسێکی ڕەنگپێست باڵادەستترە. هیوادارم تۆش چیتر وشەی"ڕەگەز" بە کار نەهێنیت. ئەو وشەیە هێندە لە لایەن نەفامانەوە بە خراپی بە کار هێنراوە، چاکترە سووك و هاسان بگۆڕدرێت بە "مرۆڤ". بە مانایەکی دیکە: یانی گشت مرۆڤەکان، کە ژمارەیان یەکجار زۆرە و لە یەکدیش جیاوازن. بەڵام ئێمە هەمووومان، پیاوان و ژنانی سەر ئەم زەمینە هەمان خوێن لە دەمارەکانمان هەیە، ئەگەر چی پاشان ڕەنگی پێستمان، پەمەیی، سپی، ڕەش، قاوەیی تۆخ و زەرد یان هەر ڕەنگێکی دیکەیە.

– بۆ ئەفریقاییەکان ڕەش پێست و ئەوروپاییەکان سپی پێستن؟

– ڕەنگی پێست چۆن دەردەکەوێت، پێوەندی بەو پێکهاتەیەوە هەیە کە ڕەنگی پێستەکە دیاری دەکات و پێ دەوترێت: مێلانین. ئەم پێکهاتەیە شتێکە کە لە هەموو مرۆڤێکدا هەیە. بەڵام پێستی ئەفریقاییەکان لە چاو ئەوروپایی و ئاسیاییەکاندا، ڕێژەیەکی زیاتر لەو پێکهاتەیە دەردەدات.

– کەواتە عەبدوی هاوڕێم ڕێژەیەکی زیاتر دەردەدات لەو...

– (مێلانین)ە.

– کەواتە ئەو لە من زیاتر مێلانین دەردەدات. ئەوەش دەزانم کە ڕەنگی خوێنی ئێمە، هەموومان سوورە، بەڵا کە دایکم پێویستی خوێن بوو، دوکتۆر وتی: گرۆی خوێنی تۆ جیاوازە.

– ئا، گرۆی خوێن جیاوازن.(a),(b),(o),و گرۆی (BA)هەن گرۆخوێنی(o) دەتوانێت خوێن بە هەموو گرۆیەکانی دیکە بدات. گرۆ خوێنی (BA) دەتوانێت لەهەموو گرۆیەکانی دیکە وەربگرێت دیکە وەربگرێت. ئەمەش هیچ پیوەندی بەوەوە نییە کێ لە کێ باشتر یان خراپترە. جیاوازییەکان لەنێو کولتووردان، لە زماندان، لە خوو و نەریت و

جۆری هەڵسوکەوت و ڕەفتارەکاندان، لە جۆری چێشتلێنان و شتی لەو جۆرەدان.(تام)، کە دایکت دەیناسێت، ئەگەر چی خەڵکی ڤێتنامیشە، خوێنی دا بە دایکت و ئەگەر چی دایکیشت خەڵکی مەغریبە. ئەوان هەمان گرۆخوێنیان هەیە ئەگەر چی لە دووجۆر کلتووری جیاوازەوە هاتوون و ڕەنگی پێستیشیان وەکوو یەك نییە.

– یانی ئەگەر هاوڕێی پۆلەکەم، عەبدو، ڕۆژێك پێویستی بە خوێن بێت، دەتوانێت لە منی وەربگرێت؟

– بێگومان ئەگەر یەك گرۆ خوێنتان هەبێت.

– ڕەگەزپرستی چییە؟

– ڕەگەزپەرست ئەو کەسەیە بەو بیانووەی کە ئەو هەمان ڕەنگی پێستی نییە، هەمان زمان ناپەیڤێت و یادی جەژنەکانی بەهەمان شێوە ناکاتەوە، کە کەسێکی دیکە دەیانکات، پێی وایە لەو کەسە باشتر و بالادەستترە. ئەو جەخت لەسەر ئەو باوەڕ دەکات، کە چەند ڕەگەزێك هەن و خۆی بەوە قایل دەکات کە: ″من وەکو ڕەگەز جوان و ئەوانی دیکە ناشیرین و لە حەیوان دەچن.″

– ئەی هیچ ڕەگەز نییە، کە لە ڕەگەزێکی دیکە باشتر بێت؟

– نەء... لەچەرخی حەڤدە و هەژدەدا بەشێك لە مێژوو نووسان هەوڵیاندا ئەوە نیشان بدەن –چونکە پێیان وابوو– کە لە کۆندا ڕەگەزێکی سپی هەبووە هەم بەهێزتر بووە و هەم لە بیرکردنەوەشدا لە ڕەگەزێکی ڕەش باشتر بووە. ئەو کاتە خەڵکی پێیان وابووە کە مرۆڤایەتی بەسەر چەند ڕەگەزێکی وێکنەچوو و جیاجیادا دابەش بووە. تەنانەت مێژوونووسێك ئاماژەی بۆ ئەوەش کردووە کە کام لە گرۆ مرۆڤییەکان سەر بە″ڕەگەزی تەپەسەر و بندەست″ بوون: ڕەش پێستەکانی ئەفریقیا، هاوڵاتییە ئەسڵییەکانی کیشوەرێك لە کیشوەرەکان، ئەبۆرجینەکان لە ئوسترالیا و

هینده سوورەکانی ئەمریکا. ئەو لەو باوەڕەدا بووە کە: ″ڕەش پێستێك بە بەراورد لەگەڵ مرۆڤێکدا وەکوو کەرێك بووە بە بەراورد لەگەڵ ئەسپێکدا″، بە مانایەکی دیکە:″سەروسیمایەکی هەم کەرۆکە و هەم ناشیرین!″ بەڵا پرۆفیسۆرێکی دەرمانسازی، کە شارەزایەکی تەواوە لە خوێنناسیدا دەڵێت:″لە دنیای گیانلەبەراندا، ڕەگەزە ناتێکەڵ و خالیسەکان تەنیا وەکو کەرەسەیەك بۆ توێژینەوە و لێکۆڵینەوە بوونیان هەیە، واتە: تەنیا لە لابۆرەکاندا، بۆ نموونە: وەکو مشك. هەروەها دەڵێت:″جیاوازییە سۆسیۆکولتوورییەکان لەنێوان چینییەك، هاوڵاتییەکی خەڵکی مالی و فرەنسییەکدا زۆرترن لە لە جیاوازییە جەنەتیکییەکان″.

– مەبەست لەجیاوازییە سۆسیۆکولتوورییەکان چییە؟

– جیاوازییە سۆسیۆکولتوورییەکان [ئەو جیاوازییانەن، کە گرۆیەك لە مرۆڤان، لە ڕووی چۆنیەتی ژیانەوە لە کۆمەڵگایەکدا، لە گرۆیەکی تر جیا دەکەنەوە– بیرت نەچێت کە هەر گرۆیەك لە مرۆڤان خودانی خوو نەریت و هەڵسوکەوتی تایبەت بە خۆیانن–، هەروەها لە ڕووی ئەفراندنی کولتووریشەوە –مۆسیقای ئەفریقایی هەمان ئاوازی مۆسیقای ئەورووپایی نییە–. کولتووری یەکێك لە کولتووری ئەوی دیکە ناچێت. بە هەمان شێوەش، چۆنیەتی ژن هێنان و شووکردن و یادکردنەوەی جەژن و بۆنە و یادە خۆشەکان.

– ئەی جیاوازییە جەنەتیکییەکان، چین؟

– وشەی ″ جەنەتیکی″ دەگەڕێتەوە بۆ جینەکان، واتە ئەو پێکهاتە ماددییەی کە بۆماوەکانی(٤) نێو لەشمانی لەنێو خۆیدا هەڵگرتووە. جینێك ئەو شتەیە کە بۆماوەیەکی لەش دەپارێزێت و بەردەوامی پێ دەدات. دەزانیت میرات و بۆماوەکان چین؟ ئەو شتانەن کە لە ڕێی دایك و باوکانەوە بۆ منداڵەکانیان دەمێننەوە: لە ڕووی پێکهاتەی لەشەوە، یانی هەموو خەسڵەتێکی فیزیکی، و لە ڕووی ئەوەشەوە کە چۆنیت، هەموو

خەسڵەتێکی سایکۆلۆژی. بۆماوەکانی وێکچوونەً فیزیکیەکان و بەشێك لەو خەسڵەتە تایبەتانە ڕوون دەکەنەوە، کە پێوەندییان بە کەسایەتی مرۆڤێکەوە هەیە و لە دایك و باوکانەوە بۆ نەوەکانیان دەمێنێتەوە.

– کەواتە زیاتر جۆری پەروەردەکردنمانە، نەك جینەکان، کە وا دەکەن ئێمە لە یەکتر جیاواز بین؟

– هەر چۆنێك بێت، ئێمە لە یەکتر جیاوازین و لێك ناچین. تەنیا ئەوەیە کە کەسانێك لە ئێمە لە هەندێك لەو بۆماوانەدا، کە کەسایەتییان دیاری دەکات، هاوبەشن. زۆربەی جاران ئەو کەسانە ئەوە هەڵدەبژێرن کە پێکەوە بژین و گرۆیەك لە خەڵك پێك بهێنن کە لە ڕووی چۆنیەتی ژیانەوە لە گرۆیەکی دیکە جیاوازن. زۆر گرۆی مرۆڤان هەن کە بە هۆی ڕەنگی پێستیانەوە، بە هۆی مووی لەشیانەوە، بە هۆی جیاوازیی سەروسیمایانەوە، بەڵام هەروەهاش بەهۆی کلتووری تایبەت بە خۆیانەوە، لە گرۆ مرۆڤییەکانی تر جیاوازن. کاتێکیش ئەو گرۆ جیاوازانە تێکەڵ بە یەکتر دەبن–بە هۆی ژن هێنان و شووکردنەوە – ئەو منداڵانە دەخەنەوە کە بە(مێستیس)ەکان ناو دەبرێن–تێکەڵەیەك لە کلتوور و ئەندامی بۆماوەی وێکنەچوو–. زۆربەی جارانیش (مێستیس)ەکان جوانن. هەر ئەو تێکەڵەیەشە وا دەکات کە هێندە جوان و ژیکەڵە بن. تێکەڵبوونی جۆرە وێکنەچووەکان خۆپاراستنێکی چاکە لە بەرانبەر ڕەگەز پەرستیدا.

– ئەگەر ئێمە هێندە لە یەکتر جیاواز بین، کەواتە هیچ شتێکی وێکچوومان لەگەڵ یەکدیدا نییە...

– هەر مرۆڤێك بۆ خۆی دانسقەیە. لە سەرانسەری دنیادا دوو مرۆڤ نین، کە لە هەموو ڕوویەکەوە، لەیەکتری بچن. تەنانەت جمکە یەك هێلکەییەکانیش لە یەکتر ناچن. خەسڵەتی هەرە دیاری مرۆڤ ئەوەیە کە خۆیەتی. بێگومان دەتوانیت کەسێك کە کارێکی دیاریکراو دەکات بە

کەسێکی دیکە بگۆڕیت، بەڵام خولْقاندنەوەی کەسایەتیی تایبەتی مرۆڤێك مەحاڵە. هەریەك لە ئێمە دەتوانێت بڵێت: ″من وەکو ئەوانی دیکە نیم″ و هەقیشیەتی. وتنی:″من دانسقەم″ بە مانای″من باشترینم″ نییە. ئەوە تەنیا بۆ ئەوەیە جەخت لە سەر ئەوە بکرێت، کە هەر مرۆڤێك لە جۆری خۆیدا تاك و تەنیایە. یانی هەر سەروسیمایەك پەرجوو (موعجیزە)یەکە، شتێکی دانسقەیە کە هیچ کەسێکی دیکە ناتوانێت لاسایی بکاتەوە.

– منیش؟

– بێگومان تۆش. تۆ تۆیت، کتومت چۆن عەبدو عەبدوە و (سێلین)یش (سێلین)ە. لە هیچ جێگایەکی سەر ئەم زەمینەدا دوو جێپەنجەی وەکو یەك یەك نییە. هەر پەنچەیەك، جێپەنچەی تایبەتی خۆی هەیە. هەر بۆیە ئەو فیلمانەی لەبارەی دۆزینەوەی تاوانکارانەوەن، بەوە دەست پێ دەکەن کە ئەو جێپەنجانە دیاری بکەن، کە لەسەر شتومەك بەجێ هێڵراون تا لەو ڕێیەوە ئەو کەسان بناسنەوە کە لە کاتی ڕوودانی تاوانەکەدا تێیدا ڕووی داوە.

– بەڵام بابە لەم ڕۆژنەدا لە تەلەفیزیۆندا فیلمێکم لەسەر بەرخێك بینی، کە دوو دانەی کتومت وەکو یەکیان لێ دروست کردبوو!

– ئەوەی تۆ ئێستا باسی لێ دەکەیت ئەوەیە کە بە″لەبەرگرتنەوە″ ناو دەبرێت، یانی بەرهەم هێنانەوەی شتێك چەند جار بخوازیت. ئەوە دەتوانیت لەگەڵ شتومەکدا بکرێت. شتومەك بەمەکینە بەرهەم دەهێنرێت و دەتوانێت هەمان شتومەك چەند جاران بەهەرم بهێنێتەوە و گشت جارەکانیش لەیەك بچن. بەڵام دەبوو ئەوە لەگەڵ گیانلەبەر و، بەتایبەتیش لەگەڵ مرۆڤدا نەکرایە.

– منیش هەر لەو بڕوایەدام، یەك(سێلین) لە پۆلەکەماندا بەسە و لەو زیاترم ناوێت.

– دەزانی ئەگەر مرۆڤ بیتوانیایە مرۆڤ بخولقێنێتەوە، وەکو چۆن

دەتوانێت فۆتۆکۆپی بکات، ئەوسا دەیتوانی دەست بەسەر دنیادا بگرێت، چونکە دەیتوانی هەندێك لە مرۆڤان بێشومار زیاد بکات و وا لە هەندێکیش بکات لە گۆڕێ نەمێنن. ئەگەر وا بووایە زۆر خەتەرناك دەبوو.

– ئەوە دەمترسێنێت...من تەنانەت نامەوێت کۆپییەی باشترین هاورێشم هەبێت!

– بێجگە لەوەش، ئەگەر خەڵك ڕێی بە"لەبەرگرتنەوە" بدایە، هیچ دوور نەبوو نەگریس و پیاو خراپان بۆ بەرژەوەندی تایبەتی خۆیان بە کاریان بهێنایە، بۆ نموونە: بۆ ئەوەی دەستەڵات بگرنە دەست و هەموو بن دەست و بێدەستەڵاتان لە ناو بەرن. ئێستا، خۆشبەختانە، ڕەوش بە جۆرێکە کە هەر مرۆڤە و بۆ خۆی دانسقەیە و ناتوانرێت کۆپییەکی کتومت وێکچووی وەکو ئەو بکەیت. چونکە من کتومت وەکو دراوسێیەکم، یان وەکو برایە جمکەکەم نیم و، چونکە ئێمە هەموومان لە یەکتر جیاوازین لە بەرئەوە دەتوانین بڵێین: "ئێمە بەتایبەت لە بەر ئەوەی لە یەك ناچین، دەوڵەمەندین".

– ئەگەر باش لێت حاڵی بووبم، ئەوا ڕەگەزپەرست بۆیە لە بیانی دەترسێت، چونکە نازانێت چۆنە و سەری لێ شێواوە، چونکە پێی وایە چەند ڕەگەزێك هەن و ڕەگەزەکەی ئەویش باشترینی ئەو ڕەگەزانەیە؟

– هەر وایشە. بەڵام ئەمە هەمووی نییە. تۆ زەبروزەنگ و خواستی بەزۆر خۆسەپاندن بەسەر خەڵکانی دیکەتدا لەبیر کردووە.

– ڕەگەزپەرستێك ئەو کەسەیە شوێنەون بووە و بە هەڵەدا چووە.

– ڕەگەزپەرستان تەواو دڵنیان لەوەی کە سەر بەگرۆیەکن.

– گرۆیەك دەتوانرێت بە وشەکانی وەکو ئایین، نەتەوە، زمان و گشتیان پێکەوە– وەسف بکرێت، کە بەنرخترە لەو گرۆیەی لە بەردەمی خۆیاندا دەیبینن.

– چۆن دەکەن بۆ ئەوەی هەست بەوەبکەن کە بەنرخترن؟

– ئـەوان لـەو بـڕوایـەدان و بـانگـەشەی ئـەوە دەکـەن کـە جـیـاوازیـی سروشتی، لە جۆری سروشتی فیزیکی، هەیە. واتە: جۆرێك کە لە یەکەم تێڕوانیندا دەردەکەوێت. یان لەو بڕوایەدان کە ئەو جیاوازییە پێوەندی بە جیاوازیی کلتوورییەوە هەیە و، ئەمەش وادەکات کە هەست بەوە بکەن کە لە گرۆیەکانی تر بەنرخترن. هەندێك لەوان پەنا دەبەنە بەر ئایین بۆ ئـەوەی پـاساوی ڕەفـتـار و هـەستـەکـانی خۆیـانـی پێ بدەنـەوە و بـە ڕەوا بیانناسێنن.

هەندێك هەن پێیان وایە، کە ئایینەکەی ئەوان بۆ هەمووان باشترین ئایینە و ئەوانەی شوێن ئەو ئایینە ناکەون ڕێگایەکی چەوتیان گرتووە.

– مەبەستت لەوەیە کە ئایینە جیاوازەکان ڕەگەزپەرستانەن؟

– بە هیچ جۆرێك مەبەست ئەوە نییە، ئەوە ئایینە جیاوازەکان نین، کە ڕەگەزپەرستانەن. بەڵام خەڵکی زۆر جاران ئایینەکەی بۆ نیاز و مەرامی ڕەگەزپەرستانە بە کار دەهێنن.

ساڵـی١٠٩٥ پـاپـا ئـوربـانـی دووەم لـە کـۆبـوونـەوەی کلێساکاندا لە (کلێرمۆنت–فێرناند)دەستپێشکەریی کرد بۆ هەڵگیرساندنی جەنگ دژی موسوڵمـانـەکـان، کـە بـە بێبـاوەڕان دانـران. بـە هـەزاران لـە خـاچـهـەڵگران بەرەو خۆرهـەڵاتی ناوین بەکێش کران بۆ قڕکردن و لەناوبردنی عەرەب و تورکان. ئەم جەنگە بەناوی خواوە، بەجەنگی ″خاچپەرستان″ ناودەبرا. –خـاچ هـێمـای خـاچ هـەڵـگرانـە، بـە پـێچـەوانـەی هـیلالـەوە کە هـێمـای موسوڵمانانە–.

خاچهەڵگران، لە چەرخی یانزەوە تا سەرەتای چەرخی پانزە، موسوڵمان و جووەکانی ئیسپانیایان بە بیانووی جیاوازیی ئایینییەوە لە ئیسپانیا وڵات بەدەرکرد.

بۆیە کەسانێك هەن، کە بە پاڵپشتی کتێبە پیرۆزەکان، هەوڵ دەدەن بانگەشەی ئەوە بکەن لە کەسانی دیکە باشترن. شەڕوشۆڕی ئایینیش شتێکی نائاساییینییە.

– تۆ وتووتە کە قورئان دژی ڕەگەزپەرستییە.

– ئا، قورئان و تەورات و ئینجیلیش، گشت ئەم کتێبە پیرۆزانە، دژی ڕگەزپەرستین. قورئان دەڵێت کە هەموو مرۆڤەکان لە بەردەمی خودادا چون یەکن و لە چۆنیەتی باوەڕیاندا لە یەکدی جیاوازن. لە تەوراتدا نووسراوە:"نابێت ناهەقی بە بیانییەك بکەیت و بیچەوسێنیتەوە". ئینجیل جەخت لەسەر ڕێزگرتنی ئەوی تر دەکات، بە واتایەکی تر: ڕێزگرتنی هەر مرۆڤێکی دیکە، ئەوجا ئەو مرۆڤە دراوسێیەکەت، خوشکن یان بیانییەك بێت. لە ئینجیلی نوێشدا نووسراوە:" بەڵام من پێتان دەڵێم: دوژمنەکانتان خۆش بووێت". هەموو ئایینێك ئاشتی لەنێو مرۆڤاندا ڕادەگەیەنێت.

– بەڵام ئەی ئەگەر کەسێك باوەڕی بە خوا نەبێت؟ ئەمە دەڵێم چونکە هەندێ جار بیر لەوە دەکەمەوە ئاخۆ لەڕاستیدا بەهەشت و دۆزەخ هەیە یان نا...

– ئەگەر کەسێك باوەڕی بە خوا نەبێت، بە بەدگومانییەوە و، جارنا بەتەواوی بەدگومانییەوە، لەلایەن ئەو کەسانەوە تەماشا دەکرێت کە بڕوایان بە خوا هەیە، هەندێك لەوانیش، کە زۆر کارامە و وریان و شایانی ڕێزلێگرتنن، بە چاوی دوژمنایەتییەوە لە بێ باوەڕان دەڕوانن.

– هەراو زەنای چەند ڕۆژێك لەمەوبەر، کە لە تەلەفیزیۆنەوە نیشان درا، لە لایەن یەکێك لە ڕۆژنامەنووسەکانەوە درایە پاڵ ئیسلام و موسوڵمانانی پێ گوناهبار کرا. تۆ پێت وایە کە ئەو ڕۆژنامەنووسە ڕەگەزپەرست بوو؟

– نا، ئەو ڕەگەزپەرست نییە، بەڵام هەر هێندەیە کە زۆر شارەزایی نییە. ئەو ڕۆژنامەنووسە سیاسەت و ئیسلامی تێکەڵ کرد. ئەوە سیاسەتمەدارانن کە لە خەبات و تێکۆشانی خۆیاندا، ئیسلام بە کار دەهێنن. ئەوانە بە ئیسلامیستەکان ناو دەبرێن. واتە: ئیسلامیستە دەمارگیرەکان.

– ئەوانە ڕەگەزپەرستن؟

– ئیسلامیستەکان، دەمارگیرن. دەمارگیر، یەکێکە کە لەو بڕوایە دایە خۆی خودانی حەقیقەتە. حەقیقەت بە هەموو مانایەکی وشە. کە دەمارگیری و ئایین، زۆر جاران، دەست لەنێو دەستی یەکدین. لەنێو هەموو ئایینێکدا دەمارگیرەکان هەن. ئەوان پێیان وایە کە بەهرەیەکی خودایی ڕێبەرێتییان دەکات. ئەوانە ڕێهەڵەکردوون و بەر شەوارەی باوەڕەکەی خۆیان کەوتوون و دەیانەوێت گشت کەسێکی تر ناچار بکەن کە باوەڕ بە هەمان شت بهێنن، کە بۆ خۆیان باوەڕیان پێیەتی. ئەوان ترسناکن، چونکە هیچ ڕێز و ئاگایەکیان لە ژیانی خەڵکانی دیکە نییە. لای ئەوان، ژیانی خەڵکانی دیکە هیچ نرخێکی نییە. بە ناوی خواکەیانەوە ئامادەن بکوژن و تەنانەت خۆ بە کوشتیش بدەن. زۆربەیان لە لایەن ڕێبەرێکەوە فریو دەدرێن. ئەوانە بێ هیچ بێنەوبەردەیەك ڕەگەزپەرستن.

– وەکو ئەوانە وان کە دەنگ بۆ(لۆپێن)(٥) دەدەن؟

– (لۆپێن) ڕێبەرایەتی پارتێك دەکات، بەرەی نەتەوەیی، کە لەسەر بنجی ڕەگەزپەرستی هەڵچنراوە، واتە: لەسەر ڕەگوڕیشەی ڕقەبەرایەتیکردنی بیانییان، دژایەتیکردنی پەناهێنەران، ڕقەبەرایەتیکردنی موسوڵمانان و دژایەتیکردنی جوولەکەکان و هەروەها.

– یانی پارتی ڕق و کینەیە!

– ئا، بەڵام ڕەنگە گشت ئەوانەی دەنگ بە (لۆپێن) دەدەن، ڕەگەزپەرست نەبن...هەندێ جار بیر لەوە دەکەمەوە...چونکە ئەگەر وانەبێت، دەبێت چوار ملیۆن ڕەگەزپەرست لە فرەنسادا هەبن! ئەمە ژمارەیەکی زۆرە! ئەمانە فریو دەدرێن. یان ئەوەیە کە نایانەوێت ئەوە ببینن کە لە واقیعدا چۆنە. هەندێ کەس دەنگ بە(لۆپێن) دەدەن، چونکە ڕیسەکەیان لێ بووەتەوە بە خوری و خۆشیان نازانن چی بکەن. بەڵام پەنا بۆ شێوازێکی هەڵە دەبەن.

– بابە، چی بکەین بۆ ئەوەی خەڵك دەست لە ڕەگەزپەرستی بەردا و لێی دوور بکەوێتەوە؟

– دەبێت بەرچاوی خۆمان ڕووناك بکەینەوە و دوورتر بڕوانین. زۆر ئاسانترە وا لە خەڵك بکەیت فێری ڕق و کینە ببن، وەکو لەوەی فێری خۆشەویستییان بکەیت. زۆر ئاسانترە یەکێك کە نایناسیت خۆشت نەوێت و بەدگومان بیت بەرانبەری، لەبری ئەوەی خۆشت بوێت. ئەمە وەکو ئەو هۆکارە هاندەرە وایە کە پێشتر باسمان کرد، ئەو هۆکارە هاندەرەی لە شێوەی دەست بە ڕووەوە نان و وڵکردندا خۆی دەردەبڕێت.

– دەست بە ڕووەوە نان و وڵکردن چییە؟

– ئەوەیە کاتێك مرۆڤ هەموو دەرگاو پەنجەرەکانی بەڕووی خەڵکیدا دادەخات. ئەگەر بیانییەك لەدەرگا بدات، لێی ناکاتەوە. ئەگەریش دیسان لە دەرگا بدات، دەیکاتەوە بەڵام دەست بە ڕوویەوە دەنێت و ڕێی نادات بچێتە ژوورەوە، ئەمەش ئەوە دەگەیەنێت: ئەو کەسە با وڵ بێت و ڕوو لە جێگایەکی دیکە بکات.

– ئەمەش ڕق هەڵدەستێنێت؟

– ئەمە بەدگومانییەکی سروشتییە، کە هەندێ کەس لە بەرانبەر کەسانی دیکەدا هەستی پێ دەکەن. ڕق هەستێکی زۆر قووڵتر و جیددیترە، چونکە ڕق لە بەرانبەر پێچەوانەکەی خۆیدا –لە بەرانبەر خۆشەویستیدا –

بوونی هەیە.

– تێ ناگەم، باسی چ جۆرە خۆشەویستییەك دەكەیت؟

– ئەوەی مرۆڤ لە ئاست خۆیدا هەستی پێ دەكات.

– كەس هەیە حەز لە خۆی نەكات و خۆی خۆش نەوێت؟

– ئەگەر كەسێك حەز لە خۆی نەكات و خۆی خۆش نەوێت، كەسی تریشی خۆش ناوێت و حەزی لێ ناكات. ئەمەش وەكو نەخۆشییەك وایە. بەڵگەی هەژاری و كڵۆڵییە. ڕەگەزپەرستێك ناتوانێت هێندە خۆی خۆش بوێت، تا جێگای خەڵكی دیكەش لە دڵیدا ببێتەوە. هەر بۆیەشە هێندە خۆویستە.

– كەواتە: ڕەگەزپەرست كەسێكە كە هیچ كەسێكی خۆش ناوێت و خۆویستە. دەبێت زۆر بەدبەخت و چارە ڕەش بێت. چ دۆزەخێكی بۆ خۆی خوڵقاندووە!

– بەڕاستیش وایە ڕەگەزەپەرستی دۆزەخە.

– لەم ڕۆژانەدا كە لەگەڵ ماممدا دەدوایت وتت: "دۆزەخ ئەوانی دیكەن". مەبەستت لەوە چی بوو؟

– ئەوە هیچ پەیوەندییەكی بە ڕەگەزپەرستییەوە نییە. مرۆڤ كاتێك ناچارە بەرگەی ئەو كەسانە بگرێت كە هیچ ئارەزوویەكی نییە ژیان لەگەڵیاندا بەسەر بەرێت، ئەوەی بە دەمدا دێت.

– با...ئەمە وەكو ڕەگەزپەرستی وایە.

– نا، بە تەواوی نا، چونكە مەسەلەكە ئەوە نییە كە ناچاربیت حەز لە هەموو كەسێك بكەیت. ئەگەر كەسێك، بۆ نموونە: ئامۆزا شڕوشێتەكەت، بچێتە ژوورەكەتەوە و دەفتەرەكانت بدڕێنێت و ڕێ لەوە بگرێت بۆ خۆت و لەگەڵ خۆتدا یاری بكەیت، ئەوە ڕەفتارێكی ڕەگەزپەرستانە نییە، ئەگەر لە

ژوورەکەت بیکەیتە دەرەوە. بەڵام ئەگەر هاوڕێیەکت لە پۆلەکەتدا، بۆ نموونە وەکو عەبدو، بێتە ژوورەکەت سەلار و ئاغر هەڵسوکەوت بکات و هەر لەبەر ئەوەی ڕەشپێستە لە ژوورەکەت بیکەیتە دەرەوە، ئەوە ڕەفتارێکی ڕەگەزپەرستانەیە. لە جیاوازییەکە تێدەگەیت؟

– ئەی چۆن، بەڵام هێشتا لەوە تێ ناگەم کە ″دۆزەخ ئەوانی دیکەن″ یانی چی؟

– ئەوە حیواری یەکێك لە شانۆنامەکانی(سارتەر)ە، بە ناوی ″ لە بەردەم دەرگا داخراوەکاندا″. سێ کەس، دوای مردنیان، لە ژوورێکی جوان و قەشەنگدا، بۆ هەتا هەتایە، دادەنیشن. ناچارن پێکەوە بژین و هیچ ڕێچارەیەکی دیکەیان نییە. ئەوێ دۆزەخە. هەر بۆیەشە یەکێکیان دەڵێت: ″دۆزەخ ئەوانی دیکەن″.

– کە وایە ئەوە ڕەگەزپەرستی نییە. من ناچار نیم حەز لە هەموو کەسێکی دیکە بکەم. بەڵام چۆن بزانم چ کاتێك ڕەگەزپەرستی نییە؟

– هیچ کەسێك ناچار نییە بەوەی بێ قەید و شەرت هەموو کەسێکی دیکەی خۆش بوویت، ئەگەر ئەو کەسەش ناچاربێت لەگەڵ کەسانێکدا بژی کە هەڵبژاردەی خۆی نین، لەوانەیە ئەو ژیانەی پێ ناخۆش بێت و گشت هەڵە و چەوتییەکی چاوەڕواننەکراو لەو ژیانەدا بدۆزێتەوە و ئەمەش وابکات وەکو ڕەزپەرستێك بێتە پێش چاوان. ڕەگەزپەرستێك هەوڵ دەدات ناحەزیی خۆی بەرانبەر ئەوانی دیکە بە ڕەوا بناسێت و کۆمەڵە شتێك بە بیانوو بهێنێتەوە، کە پێوەندییان بە سەروسیمای ئەوانی دیکەوە هەیە، لەوانەیە بڵێت: من حەزم لە چارەی ئەو، یان ئەوی دیکە نییە، چونکە لووتێکی ناقۆڵای هەیە، یان قژ بژ و قژ لوولە، یان چاوەکانی خێڵ و قیچن و هەروەها شتی دیکەی لەو جۆرە. ڕەگەزپەرستێك لە ناخەوە بەم شێوەیە بیر دەکاتەوە: ″من پێویستم بەوە نییە بزانم چ هەڵەیەك لە چ

کەسێکدا هەیە، یان ئەو کەسە چۆنە. بۆ من هێندە بەسە، کە بزانم ئەو کەسە سەر بە گرۆیەکی تایبەتە بۆ ئەوەی بتوانم دەست بە ڕوویەوە بنێم و خۆمی لێ تار و تەریك بگرم. "بۆ ئەوەش پشت بە خەسڵەت و وێکنەچووی فیزیکی یان سایکۆلۆژی دەبەستێت، تا بیانوو بۆ ئەوە بهێنێتەوە کە بۆچی دەست بە ڕوویەوە دەنێت و خۆی لێ تار و تەریك دەگرێت.

– دەتوانیت چەند نموونەیەکم بۆ بهێنیتەوە؟

– لەبارەی ڕەشپێستانەوە دەڵێن کە ئەوان: "تۆکمەو تۆڵن، بەڵام تەمبەڵ و تەوەزەل، چڵێس و پیس و پەڵۆخن. " لە باردی چینیەکانەوە دەڵێن: "بچکۆلەن، خۆویست و زاڵمن" لەبارەی عەرەبەکانەوە دەڵێن: "سرقایم، تووڕەو تڕۆ و هەڵخەڵەتێنن. "بە تورکانیش دەڵێن:"بەهێز و بە زەبروزەنگن" و لەبارەی جوولەکەکانیشەوە بە هەموو چەوت و چەوێڵییەکی چاوەڕوانکراو و نەکراو بار دەکرێن، بۆ ئەوەی بیانوو بۆ ئەوە بهێنرێتەوە کە بۆ بەو جۆرە ڕاوەدوونراون و...نموونە پڕن. ڕەشپێستان دەتوانن بڵێن: سپیپێستان بۆنێکی سەیریان لێوە دێت، ئاسیاییەکانیش دەتوانن بڵێن: ڕەشپێستان دڕندەن و شتی دیکەی لەو جۆرە. تۆ دەبێت گشت وشەیەکی بێ سەروبەر لە گەنجینەی وشەکانتدا بکەیتە دەرەوە، دەستەواژەی وەکو "سەرڕەش"، "کاری قولەڕەش"، "ورتەورتی چینی" و شتی دیکەی لەو چەشنە. ئەوانە گشتیان دەبەنگین و دەبێت وە دەر نرێن.

– چۆن بتوانین –لە گەنجینەی وشەکانمان– بیانکەینە دەرەوە؟

– بەر لە هەر شتێك دەبێت خۆمان فێری هەستی ڕێزلێگرتن بکەین. ڕێزگرتن شتێکی بنچینەییە. خەڵکی داوای ئەوە ناکەن هەموو کەسێك خۆشیان بووێن، بەڵام داوا دەکەن کە وەکو مرۆڤ ڕێزیان لێ بگیرێت. ڕێزگرتن ئەوەیە کە بە تەنگەوە بێیت و بە ئاگاییەوە ڕەفتار بکەیت. ڕێزگرتن ئەوەیە بتوانیت گوێ بگریت. بیانییەك نەداوای خۆشەویستی و نە

داوای هاوڕێیەتی دەکات، بەڵام ئەو –چ ژن بێت، چ پیاو – دەیەوێت بە ڕێزەوە پێشوازی لێ بکرێت. هاوڕێیەتی و خۆشەویستی دەتوانن، پاش ئەوەی خەڵکی یەکتریان باش ناسی و نرخیان بۆ یەکتر دانا، بێن. بەڵام لە دەستپێکدا نابێت هیچ ڕاو بۆچوونێکی پێشتر بڕیاردراو هەبێت. بە مانایەکی تر: نابێت دید و تێڕوانینی پێشوەخت بڕیار لەسەر دراو هەبێت. بەڵام ڕەگەزپەرستی لەسەر ئەو کلێشانە گەشە دەکات و پەرە دەسێنێت کە خەڵکی دیکە و کلتوورەکەیان چۆنن. نموونەی چەند تێڕوانینێکی گشتگرانەی بێ بنچوبنەوانت بۆ دەهێنمەوە: سکۆتلاندی و سمۆلێنییەکان[٦] ڕژد و چکوسن، بەلچیکییەکان زۆر فێڵباز نین، قەرەجەکان دزن، خەڵکی ئاسیا سڕ قایمن و هەروەها شتی لەو چەشنە. هەموو شتە گشتگرە سەپێنراوەکان دەبەنگن و زەمینە بۆ هەڵە و چەوتیی نوێ خۆش دەکەن. هەر بۆیەشە هەرگیز بۆمان نییە بڵێین: "عەرەبەکان وا و وان"، "فرەنسییەکان وان و وانین" و هەروەها. ڕەگەزپەرستێك حاڵەتێکی تایبەت بە هەموو حاڵەتێکی دیکە دەگرێت. ئەگەر عەرەبێك دزی لێ بکات، دەگاتە ئەو دەرەنجامەی کە گشت عارەبان دزن. ڕێزگرتنی ئەوی دیکە، بەتەنگەوەهاتن و لەسەرکردنەوەی یەکسانییە.

– بەڵام مرۆڤ دەتوانێت چیرۆك لەبارەی بەلچیکی و نەرویژییەکانەوە بگێڕێتەوە، بەبێ ئەوەی لەسۆنگەی ئەو چیرۆکانەوە بشبێت بە ڕەگەزپەرست!

– بۆ ئەوەی گاڵتەوگەپ بە کەسانی دیکە بکەیت، ناچاریت کە بە خۆشت پێبکەنیت. ئەگینا مرۆڤ ئەو کاتە بۆخۆی خودانی گاڵتەوگەپ نییە. گاڵتەوگەپ یەکسانە بە هێز.

– ئەریێ بەڕاست گاڵتەوگەپ چییە، وەکو پێکەنیین وایە؟

– کە دەرۆستی گاڵتەوگەپ بێیت و کەیف و خۆشیی لێ وەربگریت، وەکو

ئەوە وایە کە بتوانیت گاڵتەو شۆخی بکەیت و خۆشت لە بەرانبەریدا نەرم و شل بکەیت و زۆر بە جددی وەری نەگریت. لە هەموو حاڵێکدا ئەوەیە کە ئەوە بهێنیتە پێشەوە، کە کەسێك وا لیّ بکات بخەنێت و پیّ بکەنێت. شاعیرێك وتوویەتی:"گاڵتەوگەپ سەر لێشێوانێکی ئاغرانەیە"

– ئایا ڕەگەزپەرستان هیچ میزاجێکیان هەیە، یان کەیف و خۆشی لە گاڵتەوگەپ وەردەگرن؟

– لێرەدا جێگۆڕکێت بە وشەکان کرد، چونکە لە کۆندا"میزاج" ئەو وشەیە بوو کە خەڵك بۆ باسکردنی گاڵتەوگەپ بە کاریان دەهێنا. نا، ڕەگەزپەرستان هیچ هەستونەستێکیان لە ئاست گاڵتەوگەپدا نییە، هێندەی پێوەندیی بە میزاجیشیانەوە بێت، زۆربەی جاران، بەدخواست و بەدکارانەیە. ئەوان بە هەست و نەستێکی بەدکارانەوە بە خەڵکی دیکە پێدەکەنن و پەنجە بۆ کەم و کووڕییەکانیان ڕادەکێشن، وەکو ئەوەی بۆ خۆیان هیچ کەم و کووڕییەکیان نەبێت و بیّ غەلوغەش بن. کاتێك ڕەگەزپەرستێك پیّ دەکەنێت، بۆ ئەوەیە نیشان بدات کە لەو بڕوایەدایە ئەو باشترینە، بەڵام ئەوەی لەڕاستیدا نیشانی دەدات ئەوەیە، چەند کەم دەزانێت، چەند کەرۆکەیە و چەند خوازیاری ئازاردان و خراپەکردنە بەرانبەر خەڵکانی دیکە. کە لەبارەی خەڵکەوە دەپەیڤێت، وشەی ناحەز و دزێو بەکار دەهێنێت، سووکایەتییان پیّ دەکات، بیانییان بە (سەرڕەش)، (قوولەڕەش)، (بلاتە)[٧]و شتی دیکەی لەو چەشنە ناودەبات.

– ئەی ئەوەی کەرۆکە و دەبەنگە ڕەگەزپەرستە؟

– نەء، بەڵام ئەوەی ڕەگەزپەرستە دەبەنگ و کەرۆکەیە.

– ئەگەر باش لە یەکتر حاڵی بووبین، ڕەگەزپەرستی لەسەر: ١– ترس، ٢– نەفامی و ٣– دەبەنگی، هەڵچنراوە و لەوانەوە سەرچاوە دەگرێت.

– بیّ کەم و زیاد. بەڵام دەبێت ئەوەش بزانیت کە مرۆڤ دەتوانێت

زانـیـاری و شارەزایـی هــەبێت و زانستـەکـەشی بـۆ بـە ڕەوا نـاسانـدنـی ڕەگەزپەرستی بەکار بهێنێت. مرۆڤ دەتوانێت زیرەکیی خۆی بۆ نیاز و مەرامی خراپیش بەکار بهێنێت، لەبەرئەوە هێندە سادە و ساکار نییە.

– ئەی چۆن؟

– ئــەوەش ڕوو دەدات کــە خــەڵك، ئــەگــەر چـی بـە شێوەیـەکـی دروست پەروەردە کراون و خوێندەواریشیان هەیە تووشی بەد بەختییەك دەبن –بۆ نموونە: بێکار دەبن– و هۆی ئەو بێکارییەش دەدەنە پاڵ بیانییان. ئەوان لەناخەوە دەزانن کە ئەوە گوناهی بیانییان نییە، بەڵام دەبێت ڕق و کینەی خـۆیـان ئـاڕاستــەی کـەسێك بـکـەن. ئـاڕاستــەی کـەسێك کـە خـەڵـکـی بە(قوربانی) ناوی دەبەن.

– قوربانی چییە؟

– لـە کـۆندا خـەڵك لـە ئیسرائیل تـەگـەیـەکیـان هـەڵدەبژارد و گشت ئـەو گـونـاهـانـەی لـە ئـەستۆ دەگرت کە خـەڵکـەکـە بـۆ خـۆیـان کـردبـوویـانـن و بەڕەڵای چۆل و بیابانیان دەکرد. کاتێك ئێمە دەمانەوێت کەسێکی دیکە بەرپرسێتیی هەڵە و چەوتییەکانی ئێمە لە ئەستۆ بگرێت، قوربانییەك هــەڵـدەبـژێریـن. کـە ئـێمـە لـە فـرەنسا لـە قـەیـرانـی ئـابـووریـدایـن، ڕەگەزپەرستەکان دەیانەوێت بیانییەکانی پێ گوناهبار بکەن و بیخەنە ئەستۆی ئەوان. ڕەگەزپەرستان بانگەشەی ئەوە دەکەن کە پەناهێنەکان هەم کار و هەم بژێوی فرەنسییەکان زەوت دەکەن. هەر بۆیەشە بەرەی نـەتـەوەیـی، کـە پـارتـیـیـەکـی ڕەگـەزپـەرستـە، فـرەنسای پـڕ کـردبـوو لـەو بەیداخانەی کە لەسەریان نووسرابوو: "سێ ملیۆن بێکار یەکسانە بە سێ ملیۆن پەناهێنی نەخوازراو." ئەوەش بزانە، پێنج یەکی فرەنسییەکان لە بنوبنەچەدا بیانین.

– بـەڵام بـێکـاری تـووشی پـەنـاهـێنـەکـانیش دەبێت! بـاوکـی سوعـادی

ئامۆزای دایکم، ئەوە بۆ دوو ساڵیش دەچێت بێکارە. ئەو بە دوای کاردا دەگەڕێت و بەڵام هیچ کارێك نابینێتەوە. هەندێ جار کە بەتەلەفۆن لە کارێك دەگەڕێت، هەموو شتێك بۆ داواکردنی ئەو کارە بۆی لەبار و ئاساییە، بەڵام کە دەچێت بۆ جێگای کارەکە پێی دەڵێن: ″بەداخەوە، درەنگ پێ ڕاگەیشتی!″

– بێگومان وایە. بەڵام ڕەگەزپەرستان درۆ دەکەن. هەرچییەکیان بە دەمدا بێت دەیڵێن و هیچ گرنگییش بەوە نادەن چی ڕاست و چی درۆیە. ئەوەی ئەوان دەیانەوێت ئەوەیە، ئەندێشەی خەڵکی بە جنێو و قسەی پڕ و پووچ پڕ بکەن. تۆژینەوەی ئابووری دەری خستووە ئەو هاوکێشەیەی کە″سێ ملیۆن بێکار یەکسان بە سێ ملیۆن پەناهێنی نەخوازراو.″ هەڵەیەکی بێ سەروبەرە و هیچی تر. بەڵام کەسێك کە لەبەر بێکاری تووشی بەدبەختی بووە، بڕوا بە هەر دەبەنگییەك دەکات، کە نەختێك هێوری بکاتەوە.

– بەڵام هەڵکوتانە سەر پەناهێنەرانیش هیچ کارێکی بۆ مەیسەر ناکات!

– بێگومان نا، بەڵام ئا لێرەدا جارێکی دیکەش ترس لە بیانییان دەبینینەوە، کە ناچارە گوناهی چەوتوچەوێڵیی هەر شتێك لە ئەستۆ بگرێت. زۆر لەوەش ئاسانترە. ڕەگەزپەرست ئەو کەسەیە کە خەڵکی تر گوناهبار دەکات.

– خەڵکی تر گوناهبار دەکات؟

– نموونەیەکت بۆ دەهێنمەوە: قوتابییەك کە لە بنەچەدا خەڵکی وڵاتێکی دیکەیە، نمرەی خراپ لە دەرسەکانیدا وەرگرێت. لەباتی ئەوەی گوناهی کەمتەرخەمی خۆی بخاتە ملی خۆی و دان بەوەدا بنێت کە تەمبەڵ بووە، دەڵێت کە مامۆستاکەی ڕەگەزپەرستە و هەر لەبەر ئەوەش نمرەکانی ئەم

خراپن.

– (نادیا)ی ئامۆزام وادەکات. لە لایەن قوتابخانەوە لە خراپی ڕەفتارەکانی ئاگادار کرایەوە، کەچی بە دایك و باوکی خۆی وت کە مامۆستاکانیان حەزیان لە چارەی عەرەب نییە! زۆر بێشەرمە، چونکە من دەزانم کە ئەو لەدەرسەکانیدا خراپە.

– کتومت مەبەستم لە گوناهبارکرەنی خەڵکی ئەوەیە!

– بەڵام (نادیا) ڕەگەزپەرست نییە...

– ئەو بیانوویەکی پڕوپووچ دەهێنێتەوە بۆ ئەوەی خۆی لەو بەرپرسێتییە بدزێتەوە کە دەکەوێتە ئەستۆی، ڕەگەزپەرستەکانیش هەر بەو شێوەیە دەکەن.

– کەواتە دەبێ گوناهبارکردنی خەڵکی دیکەش بخەینە سەر ترس، نەفامی و دەبەنگی.

– بێ کەم و زیاد. من کە ئەمڕۆ دانیشتووم لەبارەی ئەوەوە کە مرۆڤ چۆن دەبێت بە ڕەگەزپەرست بۆ تۆ دەدوێم، دەمەوێت ئەوەت بۆ باس بکەم کە ڕەگەزپەرستی هەندێ جار پەنا دەباتە بەر دەربڕینی تراژیدیایی. ئەو کاتیش چیتر باس لە بەدگومانی و حەسوودی نییە بەرانبەر خەڵکانێك کە سەر بە گرۆیەکی دیاریکراون. جارێك لە جاران میللەتێك هەبوو کە بە دەست قڕ کردن و ڕەگەزپەرستییەوە دەینالاند.

– قڕکردن یانی چی؟ زایەڵەیەکی ناخۆشی هەیە!

– قڕکردن ئەوەیە کاتێك مرۆڤ سەرلەبەری کۆمەڵگایەك، یان گرۆیەك، لەنێو دەبات.

– چۆن؟ هەموویان دەکوژن؟

– هەر ئەوەش بوو کە لە سەروبەندی جەنگی دووەمی جیهاندا ڕووی دا،

کاتێك هیتلەر، ڕێبەری ئەڵمانیای نازیست، بڕیاری دا کە جوولەکە و قەرەجەکانی گشت دنیا لە ناو ببرێن و قڕ بکرێن –هیتلەر عەرەبەکانی بە" ڕەگەزێکی دواکەوتووتر لە بۆق دادەنا!"– بەختیش بۆی یار بوو و توانیی پێنج ملیۆن جوولەکە بە گاز بخنکێنێت. هەموو ئەمانەش لە تیۆرییەکی ڕەگەزپەرستانەوە سەرچاوەی گرتبوو کە دەیوت:

"جوولەکەکان سەر بە ڕەگەزێکی (ناپاك)ن و نزمترن لە ڕەگەزەکانی تر، هەر لەبەر ئەوەش هیچ مافێکی ژیانیان نییە و، دەبێت قڕ بکرێن، کەواتە: دەبێت دواکەسیان لەناو ببرێت."هەربۆیە حکومەتەکانی ئەوروپا ناچارکران، کە جوولەکەی وڵاتەکانیان ناونووس بکەن و ڕەوانەی لای نازیستەکانیان بکەن. جوولەکەکانیش ناچار بوون ئەستێرەیەکی زەرد بە سنگیانەوە هەڵواسن، بۆ ئەوەی خەڵك بیانناسنەوە. ئەم جۆرە لە ڕەگەزپەرستی بە(ئەنتیسێمیتیزم) ناو دەبرێت.

– ئەم وشەیە لە کوێوە دێت؟

– لە وشەی (سێمیت)ەوە دێت و ئەو گرۆیانە دەگرێتەوە کە لە خۆرهەڵاتی ناوینەوە دێن و زمانانێك دەپەیڤن کە خزمایەتییان لەگەڵ یەکتردا هەیە، وەکو زمانی عیبری و عەرەبی. جوولەکە و عەرەبیش لە (سێمیت)ەکانن.

– کەواتە ئەوەی(ئەنتی سێمیت)ە، (ئەنتی عەرەب)یشە؟

– کاتێ مرۆڤ لەبارەی (ئەنتیسێمیتیزم)ەوە دەدوێت، زۆربەی جاران، مەبەستی لە

ڕەگەزپەرستی دژ بە جوولەکەکانە. ئەمە جۆرێکی تایبەتە لە ڕەگەزپەرستی و زۆر خوێنساردانە بیری لێکرایەوە و پلانی بۆ دارێژرا لە پێناوی قڕکردن و لەناوبردنی گشت جوولەکەکاندا. بۆ ئەوەش ڕاستەوخۆ بەرسڤی پرسیارەکەت بدەمەوە، دەمەوێت بڵێم: ئەوەی دژی جوولەکەیە،

دژی عەرەبیشە. بەهەمان حاڵ، ڕەگەزپەرست ئەو کەسەیە کە حەز لە کەسانی تر ناکات، ئەوجا ئەو کەسانە جووبن، عەرەب بن یان ڕەشپێست... ئەگەر هیتلەر لە جەنگدا سەرکەوتنی بەدەست بهێنایە، پەلاماری گشت مرۆڤایەتی دەدا، چونکە بە دڵنیاییەوە هیچ ڕەگەزێکی خالیس و "پاك" لە ئارادا نییە. ئەوەش زۆر نالەبار و مەحاڵ دەبوو. هەر بۆیەشە پێویستە لەسەرخۆ و بە ئاگا بین.

– ئەی جوولەکەیەك دەتوانێت ببێت بە ڕەگەزپەرست؟

– جوولەکەیەکیش کتومت وەکو عەرەبێك، دەتوانێت ببێت بە ڕەگەزپەرست، هەروەکو چۆن عەرەبێك، دەتوانێت ببێت بە ڕەگەزپەرست، هەروەکو چۆن ئەرمەنییەك، قەرەجێك یان ڕەشپێستێك دەتوانێت ببێت بە ڕەگەزپەرست... هیچ گرۆیەکی مرۆڤی نییە، کە کەسانی وای لە خۆی نەگرتبێت، کە چ لە بیرکردنەوە و چ لە مامەڵە و ڕەفتاردا نەتوانن ڕەگەزپەرستانە هەڵسوکەوت بکەن.

– ئەگەرچی مرۆڤ بۆ خۆیشی ڕووبەڕووی ڕەفتاری ڕەگەزپەرستانە بکرێتەوە؟

– مرۆڤێك کە بۆ خۆیشی تووشی بێدادی بووە، بە هیچ کلۆجێك مانای ئەوە نییە، ئەو مرۆڤە بۆ خۆی دادوەرە. بە نیسبەت ڕەگەزپەرستیشەوە هەروایە. مرۆڤێك کە بۆ خۆی بووە بە قوربانیی ڕەگەزپەرستی، دەکرێت بۆ خۆیشی، لە هەندێ حاڵەتدا ببێت بە ڕەگەزپەرست.

– باسی بەکۆمەڵکوشتنم بۆ بکە.

– بەکۆمەڵکوشتن ئەوەیە کە بە شێوەیەکی پلان بۆڕێژراو و لەسەر شێوازێکی تایبەت گرۆیەکی کەمایەتی قڕ بکرێت. کەسێکی خونخواز و شێتوویێت، بڕیار دەدات، خوێنساردانە و، بە هەر کەرەسەیەك کە دەستی پێی ڕادەگات، گشت ئەو کەسانە بکوژێت کە سەر بە گرۆیەکی مرۆڤی

دیاریکراون. زۆربەی جارانیش، کەمایەتییەکی (ئێتنیکی)ن کە دەبن بە نیشانە بۆ ئەم جۆرە بڕیارە.

– وشەیەکی دیکەش کە لێی تێ ناگەم، ئێتنیکی چییە؟

– گرۆیەکی ئێتنیکی ئەو گرۆیەیە کە لە زمان، خوو و نەریت، ڕەفتار و هەڵسوکەوتی کۆمەڵایەتی و کولتووردا هاوبەشن و ئەو هاوبەشییەی خۆیان لە نەوەیەکەوە بۆ بەوەیەکی تر بە جێ دەهێڵن. واتە: گەلێك کەپێکرا هەمان ناسنامەیان هەیە. ئەو مرۆڤانەش کە سەر بەو گرۆیەن دەکرێت بە زۆر لە وڵاتاندا بڵاوبووبنەوە.

– چەند نموونەیەك بهێنەرەوە.

جووەکان، بەربەرەکان، ئەرمەنییەکان، قەرەجەکان، کالدێیەکانی بابل: ئەوانەی زمانی ئارامی–زمانی دایکی مەسیح– دەپەیڤن و هەروەها.

– ئەی ئەگەر ئەندامەکانی گرۆیەك زۆر نەبن، ئایا ئەمە ئەوە دەگەیەنێت کە دووچاری مەترسی بە کۆمەڵکوشتن ببنەوە؟

– مێژوو فێرمان دەکات کە کەمایەتییەکان –واتە: ئەوانەی کە ژمارەیان زۆر نییە– زۆربەی جاران ڕاو نراون. ئەگەر چاوێك بە چەرخی هەژدەدا بگێڕین، دەبینین کە ئەرمەنییەکان بەکۆمەڵ لە لایەن تورکانەوە، لە ساڵی ١٩١٥دا، کوژراون و ڕەدوونران–میلیۆنێکیان لێ کوژرا، کە بۆ خۆیان میللەتێکی ملیۆنێك و هەشت سەد هەزار کەسین–. پاشان نۆرە هاتە سەر جووەکان، ئەو جوولەکانەی بە کۆمەڵ لە ڕووسیاو و پۆڵۆنیا کوژران– ئەم جۆرە بە کۆمەڵ کوشتنەیان بە (پۆگرۆم)(٨) ناو دەبرێت–. هەر یەکسەر دوای ئەوەش پێنج ملیۆن جوولەکە لەلایەن نازیستەکانەوە، لە ئۆردوگاکانی قڕکردندا، لە ئەوروپا، کوژران. زۆر دوور نەڕۆین هەر ساڵی١٩٣٣ لەئەڵمانیا، جوولەکەکان وەکوو"ڕەگەزێکی بێنرختر"،"ڕەگەزێکی بندەست" سەیر دەکران، کتومت وەکو ئەوەی کە تەماشای قەرە جەکانیش

وەکو ڕەگەزێکی ″نزم و نەوی بێ بەها″ دەکرا و چەندینیان لێ کوژرا– دوو سەد هەزار کەس–.

– بەڵام ئەمە دەمێکە ڕووی داوە، ئەی ئێستا چی؟

– کوشتاری کەمە نەتەوەکان تا ئێستاش هەر لە گۆڕێدایە. هەر دوور نەڕۆین، ساڵی ١٩٩٥، (سربی)یەکان بەناوی ″ پاککردنەوەی ئێتنیکییەوە″یەوە بەهەزاران موسوڵمانی (بۆسنیا)یان کوشت.

لە(ڕواندا)ش (هووتوو)ەکان کوشتاری (تووتسی)یەکانیان کرد– ئەو تووتسییانەی کە کەمایەتین و لە لایەن ئەوروپاییەکانەوە پشتیان گیرا بۆئەوەی لە گەڵ هووتووەکان و تووتسییەکان، دوو گرۆن کە هەر لەو کاتەوەی بەلچیکییەکان ناوچەکانی دەوروبەری زەریاچەکانی ئەو وڵاتەیان کۆڵۆنی کردبوو، لەگەڵ یەکتردا دەجەنگان. کۆڵنیالیزم، کە پاشان دەگەڕێینەوە سەری، زۆربەی جاران میللەتانی پەرت پەرت کردووە بۆ ئەوەی بیانخاتە ژێر ڕکێف و دەسەڵاتی خۆیەوە. کوشتاری بەکۆمەڵ و خەموخەفەت دوو شتن، کە ئێمە بە ناچاری لەم چەرخەدا خۆمان داوە بە دەستیانەوە.

– ئەی لە مەغریب، ئایا جوولەکە لەوێش هەن؟ ئەوەیان دەزانم کە لەوێ بەربەر هەن، چونکە دایکم بۆ خۆی بەربەرە.

– لە مەغریب، جوولەکە و موسوڵمانان، لە هەزاران ساڵەوە پێکەوە ژیاون. جووەکان گەڕەکی تایبەت بە خۆیان هەبوو، کە بە ″مێلاح″ ناو دەبرێن. ئەوان قەت تێکەڵ بە موسوڵمانان نەدەبوون، بەڵام هەرگیز شەڕیشیان لەگەڵدا نەدەکردن. موسوڵمانان و جووەکان نەختێك لە بەرانبەر یەکدیدا دڕدۆنگ بوون، بەڵام هەمیشەش بە چاوی ڕێزەوە لە یەکتریان دەڕوانی. گرنگترین شت ئەوەیە، کاتێك جوولەکەکان لە ئەوروپا بە کۆمەڵ قڕ دەکران، لە مەغریب پارێزگارییان لێ کرا. کاتێك ئەڵمانیا

فرەنسای داگیرکرد، پاشای مەغریب–محەمەدی پێنجەم– بەرپەرچی ئەو داوایەی دایەوە کە لە لایەن سوپاسالاری فرەنسا (پێتێن)ەوە[٩] لێی کرابوو، کە جوولەکەکانی مەغریب رەوانەی ″ئۆردووگاکانی قڕکردن″ی نازیستەکان بکرێن، بە مانایەکی دیکە: رەوانەی دۆزەخ بکرێن. پاشای مەغریب پارێزگاریی لێ کردن و بەرسڤی(پێتێن)ی دایەوە: ″ئەوانە دەستوپێوەندی خۆمن، هاوڵاتیی مەغریبین. ئێرە بە ماڵی خۆیان دەزانن، لێرەدا بە دڵنیاییی و بێ ترس دەژین. من بەرپرسی پاراستنی ئەوانم.″ جوولەکەکانی مەغریب، کە ئێستاکە بە گشت دنیادا بڵاوبوونەتەوە، بە چاوی رێز و پێزانینەوە لەو پاشایە دەڕوانن. ئێستا چەند هەزار جوولەکەیەك لە مەغریب ماونەتەوە. ئەوانەش کە مەغریبیان بە جێ هێشت، بە خۆشحاڵییەوە، دەگەڕێنەوە. مەغریب ئەو وڵاتە عەرەبییە موسوڵمانەیە کە زۆرترین ژمارەی جوولەکە تێیدا دەژی. دەزانی جوولەکەکانی مەغریب، شاری (سەفرو) بە چی ناو دەبەن، ئەو شارەی دەکەوێتە خوارووی(فاس)ەوە؟ ئەوان پێی دەڵێن: ″قودسی بچووك″.

– ئەی بۆ مەغریبیان بە جێ هێشت؟

– کە مەغریب ساڵی١٩٥٦ سەربەخۆیی بە دەست هێنا، پشێوی دایگرتن، چونکە نادڵنیا بوون لەوەی چی ڕوودەدات و چی چاوەڕێیان دەکات. ئەو جوولەکانەش کە ئەوسا لە ئیسرائیل نیشتەجێ بووبوون، هانیان دەدان مەغریب بەجێ بهێڵن وبگەڕێنەوە لای ئەوان. پاشان جەنگی ١٩٦٧ و پاش ئەویش جەنگی ١٩٧٣ لەنێوان ئیسرائیل و وڵاتە عەرەبییەکاندا بەرپا بوو، ئەوجا بڕیاریان دا زێدەکەی خۆیان بەجێ بهێڵن و ڕوو بکەنە، یان ئیسرائیل یان ئەوروپا و ئەمریکای ژووروو. بەڵام موسوڵمانەکانی مەغریب ئەوەیان پێ ناخۆش بوو، کە جوولەکەکان مەغریب چۆل دەکەن، چونکە ئەوان بە هەزاران ساڵ لە تەك جوولەکەکاندا لەم وڵاتەدا ژیا بوون. چەندین گۆرانی و شیعر هەن کە

لەلایەن جوولەکە و موسوڵمانەکانەوە بە عەرەبی نووسراون. ئەوانەی بەڵگەیەکن بۆ ئەوەی کە ئەو دوو گرۆیە بە باشی لەگەڵ یەکتردا گونجا بوون و ڕێك دەکەوتن.

– کەواتە مەغریبییەکان ڕەگەزپەرست نین؟

– بانگەشەی شتێکی لەو جۆرە هیچ مانایەکی نییە. هیچ میللەتێك نییە، کە ئەندامەکانی پێکڕا، ڕەگەزپەرست بن. مەغریبییەکانیش هەروەکو میللەتانی دیکەن. لەنێو ئەوانیشدا، هەروەکوو چۆن لەنێو گشت میللەتانی دیکەدا، مرۆڤی ڕەگەزپەرست هەن و مرۆڤیش هەن کە ڕەگەزپەرست نین.

– ئەی حەزیان لە بیانییانە؟

– مەغریبییەکان بە خۆشحاڵییەوە میوانداری دەکەن و نان لە بەردەم بیانییان دادەنێن، کتومت وەکو گشت کەسێکی دیکە لە مەغریب، یان عەرەبەکانی بیابان و ڕەوەندەکان و ئەوانی دیکە. بەڵام هەندێکیش هەن کە بەو شێوە جوانە هەڵسوکەوت ناکەن، بە تایبەت لەگەڵ ڕەشپێستەکاندا.

– بۆ بەتایبەت لەگەڵ ڕەشپێستەکاندا؟

– چونکە زۆر لە کۆنرا، ئەو کاتەی بازرگانەکانی مەغریب بە ئاڵوگۆڕی کەلوپەلەوە خەریك بوون، بەرەو وڵاتانی دیکە، دەکو سەنیگال، مالی، سوودان و کینیا گەشتیان دەکرد و هەندێك لەوان ژنی پێسترەشیان لێ دەخواستن و لەگەڵ خۆیان دەیانهێنانەوە. ئەو منااڵانەی لەو ژنانە دەبوون، زۆربەی جاران، لە لایەن ژنە پێستسپییەکان و منداڵەکانیانەوە، نا ئینسانانە، ڕەفتاریان لەگەڵ دەکرا. بۆ نموونە: مامی من دوو ژنی ڕەشپێستی هەبوون. –من ئامۆزای ڕەشپێستیشم هەن–. دێتەوە بیرم کە ئەوان لەگەڵ ئێمە نانیان نە دەخوارد. ئێمە خۆمان بەوە ڕاهینا بوو ئەوان بە" عەبد" بانگ بکەین.

زۆر پێش مەغریبییەکانیش، ئەوروپاییەکان، کەسێك کە ڕەشپێست

بووایە بە"حەیوانێك بۆ خۆی، مەیموونێك" ناویان دەبردن، بۆ نموونە: (بوفۆن)(١٠)، کە تۆژەرەوەیەکی ئەوروپاییە و لە چەرخی هەژدەدا ژیاوە، ئەوەی سەرەوەی نووسیوە. ئەو لەگەڵ ئەوەشدا کە خوێندە و شارەزابوو و لەوەش زیاتری دەزانی، کەچی نووسیبووی: "قولەڕەشەکان بندەستن و پێویست بەوەش ناکات بەوەوە خەریك بین، کە ئەوان کۆیلەن." ئێستا کۆیلەیەتی لە نزیکەی سەرانسەری دنیادا نەماوە. بەڵام لە هەندێ جێگادا تا ئەمڕۆ بوونی هەیە، ئەگەرچی ڕەنگە هەمیشە لە بەرچاو و دیار نەبێت.

– ئەمە وەکو ئەوە کە لەو فیلمە ئەمریکاییەدایە، کە خاوەن ماڵە سپییەکە، بە قامچی لە ڕەشپێستەکان دەدات...

– ڕەشپێستەکانی ئەمریکا نەوەی ئەو کۆیلانەن، کە لە لایەن دەستەی یەکەمی پەناهێنەرەکانەوە بۆ ئەمریکا، لە ئەفریقاوە هێنابوویانن. کۆیلەیەتی لە خاوەندارێتیی تایبەتەوە دەکەوێتەوە، کە بەسەر مرۆڤدا دەسەپێنرێت و پێڕەو دەکرێت. ئەوکاتەش کۆیلە بەتەواوی هەموو سەربەستییەکی لێ زەوت دەکرێت. چ وەکو لەش و چ وەکو ڕۆحیش دەبێتە موڵکی ئەو کەسە کە کڕیویەتی. ڕەگەزپەرستی دژ بە ڕەشپێستەکان هەمیشە و تا ئێستاش لە ئەمریکا ناحەزانە پەیڕەو دەکرێت. ڕەشپێستەکان خەباتی یەکجار زۆریان کردووە بۆ ئەوەی هەندێك مافی ڕەوای خۆیان بە دەست بهێنن. جاران لە هەندێ لە هەرێمەکانی ئەمریکا وابوو کە ڕەشپێستەکان بۆیان نەبوو لە هەمان حەوز لەگەڵ سپی پێستەکان مەلە بکەن، یان هەمان ئاودەست بە کار بهێنن کە سپییەکان بە کاریان دەهێنا، یان لە هەمان گۆڕستانی سپییەکان بنێژرێن، یان سواری پاسێك بن و لە فێرگەیەك بخوێنن کە سپییەکان سواری دەبوون و لێیان دەخوێند. لە(لیتڵ ڕۆك)، کە شارێکی بچووکە و دەکەوێتە یەکێك لە هەرێمەکانی خوارووی ئەمریکا، ساڵی١٩٥٧، سەرۆك کۆمار(ئایزنهاوەر) و پۆلیس و سوپا ناچار بوون، بۆ ئەوەی نۆ منداڵ بتوانن لە فێرگەی

(سەنترالّ هـای سکولّ)، کە فێرگەیەکی تایبەت بوو بە سپیپێستەکان، بخوێنن، دەست بخەنە نێو کاروباری ئەو هەرێمەوە.... خەبات لەپێناوی بەدەستهێنانی مافە ڕەواکانی ڕەشپێستاندا هێشتا کۆتایی نەهاتووە، سەربـاری ئـەوەش کـە لـە جـەرگـەی ئـەو خـەبـاتـەدا، ساڵـی ١٩٦٨، لـە (ئـەتلانتا)، (مارتین لۆتەر کینگ)[١١] کوژرا. ئـەمڕۆ هـەندێك شت لـە گۆڕاندان. وەکوو ئەوەی ئێستا لە خوارووی ئەفریقیا ڕوودەدات، لەوێ جاران سپییەکان و ڕەشپێستەکان هەر بە جیا لە یەکتری دەژیان. ئەویش بە (ئەپارتاید) ناو دەبرا. ڕەشپێستەکان کە زۆرینەی خەڵکەکە بوون، لە لایەن کەمایەتی سپییەوە، کە جڵەوی دەستەڵاتیان بە دەستەوە بوو، بە سووکتر و بێ بەهاتر سەیر دەکران.

بەڵام هەروەها ئەوەش بزانە کە ڕەشپێستەکانیش وەکو هەر کەسانێکی دیکەن و ئەوانیش دەتوانن لەگەڵ ئەو کەسانەدا کە لە خۆیان ناچن، ڕەگەزپەرستانە، بجووڵێنەوەو ڕەفتار بکەن. کە ئەوان زۆر جاران بوونەتە قوربانی ڕەگەزپەرستی، ڕێ لەوە ناگرێت کە هەندێکیان ڕگەزپەرستن.

– پێش نەختێك وتت کە کۆلۆنیالیزم میللەتان پەرت پەرت دەکات...کۆلۆنیالیزم چییە، ئەویش هەر ڕەگەزپەرستییە؟

– لە چەرخی نۆزدەدا وڵاتانی ئەوروپایی، وەکو فرەنسا، ئینگلستان، بەلچیکا، ئیتالیا و پورتوگال بە هێزی سوپایی خۆیان پەلاماری وڵاتانی تریان لە ئەفریقیا و ئاسیا دەدا و داگیریان دەکردن. کۆلۆنیالیزم بە زۆر خۆسەپاندن و بۆ خۆ زەوتکردنە. کۆلۆنیالیستێك پێی وایە، ئەو وەکو سپی و شارستانی بە مافی ڕەوای خۆی دەزانێت کە ”ڕەگەزە بندەستەکان بەرەو شارستانی بەرێت”. ئەو لەو بڕوایەدایە، بۆ نموونە، کە ئەفریقاییەك، هەر لەبەر ئەوەی ڕەشپێستە، هێندەی سپییەك زیرەك و لێهاتوو نییە، بە واتایەکی دیکە: لە ڕووی زیرەکییەوە کەمترە لە سپییەك.

– کۆڵۆنیالیست ڕەگەزپەرستە!

– ڕەگەزپەرستە و خوازیاری بەدەستهێنانی دەسەڵاتیشە. کاتێك مرۆڤ لە لایەن وڵاتێکی دیکەوە بەڕێوە دەبرێت، ئازاد نییە و سەربەخۆیی خۆی لەدەست دەدات. بۆ نموونە: جەزائیر تا ساڵی ١٩٦٢ش وەکو بەشێك لە فرەنسا سەیر دەکرا. خێر و بێری وڵاتەکە لەلایەن فرەنسییەکانەوە بە کار دەهێنرا و ئازادی لە هاوڵاتیانیش زەوت کرابوو. فرەنسییەکان ساڵی ١٨٣٠هاتنە نێو خاکی جەزائیر و دەستیان بەسەر خاکەکەیدا گرت. ئەوانەی کە خوازیاری ئەو جۆرە بەڕێوەبردنەی وڵاتەکەیان نەبوون ڕاو دەنران، لە زیندان توند دەکران و تەنانەت دەشکوژران. کۆڵۆنیالیزم ڕەگەزپەرستییەکە لە پلەی دەوڵەتدا.

– چۆن وڵاتێك دەتوانێت ببێتە وڵاتێکی ڕەگەزپەرست؟

– سەرلەبەری وڵاتیك نا، بەڵام ئەگەر حکومەتی ئەو وڵاتە، بەبێ گوێدانە مافی ڕەوای بەرانبەرەکەی، بڕیاری دا دەست بەسەر ناوچەیەکدا بگرێت کە هی میللەتێکی دیکەیە و بەزۆری زۆردارەکی دەستەڵاتی خۆی بەسەر ئەو ناوچەیەدا سەپاند، ئەوە لەبەر ئەوەیە ئەو وڵاتە بە سووکی سەیری ئەو کەسانە دەکات کە لەو ناوچەیەدا دەژین و پێی وایە کولتوورەکەیان بێ نرخە و دەبێت، وەکو خۆیان ناوی دەبەن، بەرەو شارستانییەت کێش بکرێن. زۆربەی جاران ئەو وڵاتە داگیرکراوە بەرەو پێش دەبرێت. ڕێگاوبانی تێدا دەکرێتەوە، خوێندنگە و خەستەخانەی تێدا بینا دەکرێت، هەندێ جار بۆ ئەوەیە ئەوە نیشان بدرێت کە داگیرکەران تەنیا لەبەر بەرژەوەندی خۆیان ڕوویان لەو خاکە نەکردووە، بەڵام هەمیشە بۆ مەبەستی دەستهێنانی دەستکەوتی زیاترە بۆ خۆیان. لەڕاستیدا کۆڵۆنیالیست لەو بوارانەدا خاکێکی داگیرکراو بەرەو پێش دەبات، کە یارمەتیدەر و دنەدەرن بۆئەوەی بتوانێت تەواوی

خێروبەرەکەتی ئەو خاکە بۆ خۆی بەکاربهێنێت. کۆلۆنیالیزم بەو شێوەیەیە. زۆربەی جاران بۆ ئەوەیە دەست بەسەر سەروەت و سامانی تازەدا بگرێت، بەڵام کۆلۆنیالیست خۆی قەت دەم لە ئاستی ئەوەدا ناکاتەوە و باسی ناکات. ئەوە داگیرکردنە، دزییە و هەڵکوتانە سەر و پەلاماردانێکە کە هەندێ جار بۆ میللەتێك لە میللەتان دەرئەنجامی زۆر پڕ مەترسیی لێ دەکەوێتەوە. بۆ نموونە: لە جەزائیر بۆ دواییهێنان بە دەستەڵاتی کۆلۆنیالیزم، چەندین ساڵ خەبات و بەرەنگاری و شەڕوشۆڕ پێویست بوو.

– جەزائیر ئازادە...

– ئا، جەزائیر لە ساڵی ١٩٦٢ەوە سەربەخۆیی بە دەست هێناوە، ئێستا جەزائیرییەکان خۆیان بڕیار دەدەدن وڵاتەکەیان چی پێویستە...

– لە١٨٣٠یەوە بۆ ١٩٦٢، دەمێکی زۆر دووورودرێژە، سەدو سی ساڵ!

– ژان ئەمرۆوچ، کە شاعیرێکی جەزائیرییە، ساڵی ١٩٥٨ ئەم شیعرەی نووسیوە:

گشت شتێك لە جەزائیرییەکان زەوت کرا

وڵات و ناوی وڵاتەکەش

ئەو زمانەی پڕە لە وشەی یەزدانی و

ژیرانە لە بێشکەوە بۆ گۆڕ

ڕێنمایی مرۆڤ دەکات

خاك و خێروبێری خاك

سەرچاوە و گشت باخچەکانیان

نانی زار و نانی ڕۆح

– هەموو شتێکیان زەوت کرد–

[...]

جەزائیرییەکان دەرکران

لە هەرچییەك کە ناوی خاك و نیشتمان بوو

کران بە هەتیو

کران بە زیندانی

لە سەردەمێکدا کە هیچ یادەوەری و داهاتوویەکی نییە

– کۆلۆنیالیزم ئەوەیە. مرۆڤ پەلاماری وڵاتێکی تر دەدات، هەموو شتێك لە هاولاتیانی ئەو وڵاتە دەدزێت، ئەو کەسانە لە زیندان توند دەکات، کە نارەزایی لە دژی داگیرکردن دەردەبڕن و مرۆڤە توندوتۆڵ و بەکارەکانیش هەڵدەبژێرن و بۆ کارکردن ڕەوانەی وڵاتە کۆلۆنیالییەکە دەکرێن.

– لەبەر ئەوەیە کە ژمارەیەکی زۆر لە خەڵکی جەزائیر لە فرەنسا دەژین؟

– بەر لەوەی جەزائیر سەربەخۆیی بە دەست بهێنێت، وەکو هەرێمێکی فرەنسا تەماشا دەکرا، بەشێك بوو لە فرەنسا. پاسپۆرتێك نەبوو تایبەت بە جەزائیرییەکان و وەکو هاولاتی فرەنسا سەیر دەکران. هەر لە ساڵی ١٨٧٠وە، گاورەکانی ئەو وڵاتە بە چاوی هاولاتی فرەنسایی"ڕاستەقینە"وە سەیر دەکران. جوولەکەکانیش هەروەها. بەڵام موسوڵمانەکان بە خەڵکی بە" ڕەچەڵەك" جەزائیر سەیر دەکران. وشەی "ڕەچەڵەك "بەو کەسە دەوترێت کە "لە بنوبنەچەدا خەڵکی وڵاتێکی کۆلۆنیکراوە"، ئەمەش لە دەستەواژە ڕەگەزپەرستانەکانی ئەو سەردەمەیە. "بەڕەچەڵەك" بەو کەسان دەوترا کە سەر بە پلەی هەرە نزمی کۆمەڵایەتی بوون. "بەڕەچەڵەك" یەکسان بوو بە بندەست و تەپەسەر. کاتێك سوپا، یا پیشەسازیی فرەنسا، پێویستی بە خەڵك بوو لە جەزائیرەوە دەیانهێنان. کەس لە ڕاوبۆچوونی جەزائیرییەکانی نە دەپرسییەوە. مافی ئەوەیان

نەبوو پاسپۆرتیان هەبێت. پسوولەی هاتوچۆی نێوخۆی وڵاتیان دەدرایە. فەرمانیان بەسەردا دەکرا. ئەگەر سەرپێچییان بکردایە، دەگیران و سزا دەدران. ئەوانە دەستەی یەکەمی ئەو پەناهێنانە بوون، کە لە وڵاتانی ڕۆژئاوای عەرەبستانەوە هاتن بۆ فەرەنسا.

– بەر لەوەش پەناهێنەکان بە خەڵکی فەرەنسا دەناسران؟

– تا ساڵی ۱۹۵۸یش ئەو کەسانەی کە لە جەزائیرەوە هێنرابوون، بۆیان نەبوو خۆیان بە خەڵکی فەرەنسا ناو ببەن، یان ببن بە هاوڵاتیی فەرەنسا، بە پێچەوانەی ئەو کەسانەوە کە لەمەغریب و توونسەوە دەهێنران. هەندێکی تر لە پەناهێنەران، وەکو پورتوگالییەکان، ئیسپانییەکان، ئیتالییەکان و پۆڵۆنییەکان بە خۆیان هاتن...

– خۆ فەرەنساش وەکو ئەمریکایە!

– نا، هەموو ئەمریکییەکان، بێجگە لە هیندە سوورەکان، کە هاوڵاتییە ئەسڵییەکانی ئەو کیشوەرەن، لە بنەچەدا پەناهێنن. لە سەرەتادا ئیسپانییەکان و پاشان ئەمریکییە سپییەکان، زۆربەی هیندە سوورەکانیان لە ناوبرد. کە (کریستۆڤەر کۆڵۆمبۆس) ئەو" دنیا نویێ"یەی دۆزییەوە، لە لایەن هیندەکانەوە پێشوازیی لێ کرا. ئەو زۆر سەری لەوە سوورِ مابوو کە ئەوانیش وەکو میللەتانی دیکە، وەکو ئەوروپییەکان، ڕەفتاریان دەکرد. چونکە لەو سەردەمەدا، لە دوادواییەکانی چەرخی پانزەدا، زۆر کەس لە ئەوروپا بیر و مێشکیان بەوەوە خەریك بوو کە ئاخۆ هیندە سوورەکانیش–یان هیندییەکان، بە پێی وتەی کۆڵۆمبوس، چونکە ئەو پێی وابوو ئەوانە هیندین– ڕۆحیان هەیە! خەڵکی پێیان وابوو ئەوان لە گیانلەبەرانەوە نزیکترن وەکو لە مرۆڤ!

ئەمریکا لە چەندین گرۆی ئێتنیکی پێك هاتووە، لە چەندین جۆری نەتەوەی جیاجیا کە لە سەرانسەری جیهانەوە ڕوویان لەو وڵاتە کردووە،

بەڵام فرەنسا لە دوادواییەکانی چەرخی نۆزدەیەمینەوە بووە بە وڵاتی پەنابەران.

– ئەی باشە بەر لەوەی پەنابەران بێنە فرەنسا هیچ جۆرە ڕەگەزپەرستییەك هەبوو؟

– ڕەگەزپەرستی لە هەر جێیەك مرۆڤ تێیدا بژی هەیە. هیچ وڵاتێك لە ئارادا نییە، کە بتوانێت بانگەشەی ئەوە بکات لە سنووری قەڵەمڕەوەکەیدا جۆرێك لە ڕەگەزپەرستی نەبێت. ڕەگەزپەرستی بەشێکە لە مێژووی مرۆڤ. وەکو نەخۆشییەك وایە. مرۆڤ دەبێت ئەوە بزانێت و دەبێت خۆی فێری ئەوە بکات بەرپەرچی بداتەوە و لە نێوی بەرێت. ئێمە دەبێت دان بەخۆدا بگرین و خۆمان بەوە ڕازی بکەین کە"ئەگەر من لە بیانییەك بترسێم ئەوا ئەویش لە من دەترسێت و سڵ دەکاتەوە." ئێمە هەمیشە لەبەر یەکێکی دیکەدا بیانین. خۆفێرکردن بۆ ئەوەی پێکەوە بژین، وەکو ئەوەیە لە دژی ڕەگەزپەرستی بجەنگیت.

– من هیچ حەز لەوە ناکەم خۆم فێر بکەم لەگەڵ (سێلین)دا بژیم، چونکە ئەو بەدکارە، شت دەدزێت و درۆیش دەکات...

– سەیرکە، ئێستا تۆش زێدەڕۆیی دەکەیت، ئەوە بۆ تەنیا بۆ کچێك کە لە تەمەنی تۆدایە زۆر زۆرە.

– ئەو بەرانبەر عەبدوو بێ ئەقڵ بوو. نایەوێت لە پۆلدا لە تەنیشت عەبدوەوە دانیشێت و قسەی خراپیش لەسەر ڕەشپێستەکان دەکات.

– دایك و باوکی (سێلین) ئەوەیان لەبیر چووە پەروەردەی بکەن. ڕەنگە ئەوان بۆ خۆشیان، بەباشی پەروەردە نەکرابن. بەڵام تۆ نابێت ئەو چۆنە لەگەڵ عەبدودا تۆش لەگەڵ عەبدودا وا بیت. دەبێت قسەی لەگەڵدا بکەیت، تێی بگەیەنیت کە ئەو بۆ بە هەڵەدا چووە.

– قەت بەتەنیا ناتوانم ئەوە بکەم.

– داوا لە مامۆستاکەت بکە لە پۆلدا باسی ئەو بابەتە بکەن. ئەوە بزانە کە مرۆڤ لەگەڵ مناڵاندا دەتوانێت شتێ بە شتێ بکات و چەوتوچەوێڵییەکان ڕاست بکاتەوە. لەگەڵ گەورەکان زۆر زەحمەتترە.

– بۆچی؟

– چونکە هیچ مناڵێك بە ڕەگەزپەرستی لەدایك نابێت. زۆربەی جاران ئەوەیە کە مناڵێك ئەوە دەڵێتەوە کە لە دایك و باوکەوە، لە کەسوکارەوە، یان لە کەسانێکەوە کە لە دەوروبەریدا دەژین، بەر گوێی کەوتووە.بۆ مناڵێك زۆر ئاساییە لەگەڵ مناڵانی تردا یاری بکات. مناڵێك لەوە ناپرسێتەوە کە مناڵێکی تر ڕەنگی پێستی وەکو ڕەنگی پێستی ئەو نییە، گوێ بەوە نادات لەخۆی بەنرختر یان بێ نرخترە. بۆ مناڵێك، مناڵەکەی دیکە، بەر لە هەر شتێك، کەسێکە کە دەتوانێت یاری لەگەڵدا بکات. ڕەنگە لەگەڵ یەکدیدا بگونجێن و ڕەنگە نەختێکیش شەڕ بکەن. ئەمەش هیچ سەیر نییە. هیچ پێوەندییەکی بە ڕەنگی پێستەوە نییە. بەڵام ئەگەر دایك و باوکی مناڵەکە پێی بڵێن کە خۆی تار و دوورەپەرێز بگرێت لە مناڵانی ڕەشپێست، ئەوسا ئەوە دەبێتە هۆی ئەوەی مناڵەکە لە ئاست ڕەشپێستەکاندا بە جۆرێکی جیاواز هەڵسوکەوت بکات.

– بەڵام بابە، تۆ لە قسەکانتدا هەمیشە دەڵێیت ڕەگەزپەرستی لە هەموو جێیەك هەیە و بەشێکە لە کەموکوورییەکانی هەر مرۆڤێکیش!

– ڕاستە، بەڵام مرۆڤ دەبێت مناڵان فێری کاری چاکە بکات، بۆ ئەوەی فێری ئەوە نەبن هەر ئەو کارانە بکەن کە خۆیان بە دروستی دەزانن. هەروەها مرۆڤ دەتوانێت مناڵان فێری ئەوە بکات، کە چ شتێك خراپ و دزێوە. ئەمەش زۆر پێوەندی بەوەوە هەیە دایك و باوکان خۆیان چۆن بیر دەکەنەوە و چۆن گۆش کراون. ڕەنگە مناڵێك ناچاربێت بۆ دایك و باوکی خۆی ڕاست بکاتەوە، کاتێك کە هەڵسەنگاندنی ڕەگەزپەرستانەیان

بەرانبەر کەسێك یان شتێك بە دەمدا دێت. مرۆڤ نابێت دوودڵ بێت، یان بترسێت، لەوەی لە حاڵەتی وادا خۆ لە کاروباری گەورەکان هەڵقورتێنێت، هەر لەبەرئەوەی گەورەن.

– مەبەست لەمە چییە؟ مرۆڤ دەتوانێت منداڵێك لە ڕەگەزپەرستی قوتار بکات، بەڵام ناتوانێت گەورەیەك...

– بەڵێ، بۆ منداڵان ئاسانترە. یاسایەك هەبێت کە ڕێنوێنی هەر مرۆڤێك دەکات لەو کاتەوە کە ئیتر پێ دەگات و گەورە دەبێت: نەگۆڕان! فەیلەسووفێك، کە ناوی(سپینۆزا) بوو، زۆر بەر لە ئێستا وتوویەتی: ″هەموو مرۆڤێك لە هەوڵی ئەوەدایە، ڕۆژێك لە ڕۆژان، ببێت بە خۆی.″ ڕۆژانە خەڵکیش دەڵێن: ″ئەوەی فێری بوویت بە شیری، بۆت تەرك ناکرێت بە پیری!″ بە واتایەکی دیکە: مرۆڤ کە جارێك بوو بەوەی هەیە، هەر ئەویش دەمێنێتەوە. بەڵام منداڵێك کە هێشتا نەرموشلە، هێشتا کراوەیە و دەتوانێت فێر بێت، هێشتا دەتوانێت ببێت بە کەسێك. گرانە گەورەیەك کە بڕوای بە ″نابەرابەریی نێوان ڕەگەزەکان هەیە″ بهێنێتە سەر ڕێیەکی دیکە. کە چی منداڵ دەتوانێت خۆی بگۆڕێت. هەر بۆیەشە قوتابخانە هەیە، بۆ ئەوەی منداڵان فێر بکات کە مرۆڤ بەبەرابەری لەدایك دەبێت و بەبەرابەریش دەمێنێتەوە، بەڵام لە یەکتریش جیاوازن، بۆ ئەوەی منداڵان فێر بکات کە هەمە جۆری و فرەچەشنیی مرۆڤەکان سەروەت و سامانێکە، نەك پەککەوتەیی.

– ئایا مرۆڤ دەتوانێت چارەسەری ڕەگەزپەرستی بکات؟

– کەواتە پێت وایە کە ڕەگەزپەرستی نەخۆشییەکی درمە، لە یەکێکەوە دەچێت بۆ یەکێکی دیکە!

– ئا، چونکە ئەوە شتێکی ئاسایی نییە، کەسێك ڕقی لە کەسێکی دیکە ببێتەوە هەر لەبەر ئەوەی ڕەنگی پێستی جیاوازە...

– ئەوانەی کە تووشی ئەو نەخۆشییە دەبن، تەنیا خۆیان بڕیار دەدەن ئەگەر خوازیاری چاکبوونەوە بن. ئەگەر بیانەوێت خۆیان بخەنە بەر لەخۆپرسینەوە یان نا.

– مرۆڤ چۆن لە خۆی دەپرسێتەوە؟

– لەخۆی دەپرسێت، گومان دەکات، بیر لەوە دەکاتەوە کە "لەوانەیە هەڵە لە منەوە بێت کە بەو جۆرە بیر دەکەمەوە، کە دەیکەمەوە" هەوڵ دەدات بیر لەوە بکاتەوە چۆنیەتی مامەڵەکردن و لێکدانەوەی بگۆڕێت.

– بەڵام خۆ تۆ وتت کە خەڵکی هەرگیز خۆیان ناگۆڕن.

– با، بەڵام مرۆڤ دەبێت لەوە تێ بگات کە هەڵە دەکات و ئەوە هەڵبژێرێت و هەوڵ بدات چارەسەرێکی بدۆزێتەوە. ئەمەش ئەوە ناگەیەنێت کە مرۆڤ، لە ڕاستیدا، چ لە ناوەوە چ لە دەرەوە، دەگۆڕێت. مرۆڤ خۆی دەگونجێنێت. ئەگەر مرۆڤێك جارێك لە جاران بۆ خۆی تووشی ئەوە ببێت کە ببێتە قوربانی ڕەتدانەوەیەکی ڕەگەزپەرستانە، ئەوسا تێ دەگات کە ڕەگەزپەرستی چەند ناعادیلانەیە و قبوڵکردنیشی چەند گرانە. ئێمە هەر ئەوەندەی گەشت بۆ جێیەکی دیکە بکەین و ڕووبەڕووی کەسانی دیکە ببینەوە، لەوە تێ دەگەین. ئەوەی ڕوو لە وڵاتانی دیکە دەکات، هەمیشە شتێکی بۆ گێڕانەوە هەیە. گەشتکردن یانی حەز کردن لە دۆزینەوەو پەردە لە ڕوو هەڵماڵین و فێربوونی شتی نوێ، یانی تێگەیشتن لەوەی کە کولتووره جیاوازەکان چەندێ لە یەکتر جیاوازن و چۆن هەموویان جوان و دەوڵەمەندن. هیچ کولتوورێك نییە لە کولتوورێکی دیکە باڵا دەستتر بێت.

– کەواتە هیوایەك هەیە...

– دەبێت بەرەنگاری ڕەگەزپەرستی ببینەوە، چونکە ڕەگەزپەرست هەم خەتەرناك و هەم قوربانیشە.

– مرۆڤ چۆن دەتوانێت هاوکات هەم قوربانی و هەم خەتەرناکیش بێت؟

– ڕەگەزپەرست خەتەرناکە بۆ سەر کەسانی دیکە و لە بەرانبەر خۆشیدا قوربانییەکە. ئەو بە هەڵەدا چووە، بەڵام بە هەڵەی خۆی نازانێت، یان نایەوێت بزانێت. مرۆڤ پێویستە بوێر و چاونەترس بێت بۆ ئەوەی دان بە هەڵە و چەوتییەکانی خۆیدا بنێت. ڕەگەزپەرستیش هێندە بوێر و چاونەترس نییە. هێندە ئاسان نییە، مرۆڤ دان بەهەڵەی خۆیدا بنێت و ڕەخنە لە خۆی بگرێت.

– بەتەواوی تێ ناگەم مەبەستت لەوە چییە!

– ڕاست دەکەیت! با ڕوونتری بکەینەوە. ئاسانە بڵێیت کە "تۆ هەڵەیت و من ڕاست". زەحمەتیشە بڵێیت کە "تۆ ڕاست دەکەیت و من بە هەڵەدا چووم."

– ئێستا بیر لەوە دەکەمەوە ئاخۆ ڕەگەزپەرست بۆ خۆی دەزانێت کە بە هەڵەدا چووە.

– ئەو، ئەگەر نەختێك خۆی ماندوو بکات و بوێری و ئازایەتی ئەوەی هەبێت لە گشت پرسیارەکان ورد بێتەوە، تێ دەگات.

– کام پرسیارانە؟

– ئایا لە ڕاستیدا من لە وانی دیکە باشترم؟ ئایا ئەوە ڕاستە کە من سەر بەگرۆیەکی لە هەموو گرۆکان باڵا دەستترم. گرۆی وا هەن کە نزم و نەویتربن لە گرۆیەکەی من؟ ئەی ئەگەر گرۆی نزم و نەوی و بندەستتر هەبن، بۆ دەبێت من دژایەتییان بکەم و لە ڕوویاندا بوەستمەوە؟ ئایا جیاوازیی لە سەروسیمادا ئەوەیش دەگەیەنێت، کە توانای تێگەیشتنی کەسێك بۆ فێربوونیش جیاوازە؟ بە واتایەکی دیکە: ئایا مرۆڤ هەر لەبەر ئەوەی سپییە زیرکترە لەوانی دیکە؟

– ئـایـا مـرۆڤـە بـێدەسـتـەڵاتـەكـان، نـەخـۆشـەكـان، پـیرەكـان، مـنداڵ و پەككەوتەكان بندەستن؟

– ئەوەی ترسنۆکە لەو بڕوایەدایە کە بندەستن.

– ڕەگەزپەرستەکان لەوە بە ئاگان کە ترسنۆکن؟

– نەء، چونکە مرۆڤ دەبێت ئازا و بوێر بێت بۆ ئەوەی بتوانێت دان بەوەدا بنێت کە ترسنۆکە...

– بـابـە، ئەمە نـامـانگەیێنێتە هیچ کوێیەك.

– ڕەنگە، بەڵام من هـەوڵ دەدەم ئـەوەت نیشان بدەم، کە ڕەگەزپـەرستێك چۆن لە نێو بیروبۆچوونە دژبەیەکەکانی خۆیدا زیندانی بووە و نایەوێت لێیات بێتە دەرەوە و خۆی ڕزگار بکات.

– کەواتە ئەو نەخۆشە!

– ئا، بەجۆرێك لە جۆرەکان. مرۆڤ کە ڕزگار بوو، ڕووبەڕووی ئازادی دەبـێتـەوە. ڕەگـەزپـەرست حـەزی لـە چـارەی ئـازادی نـیـیـە. لـێی دەترسێت. هـەروەکو چۆن لە جیاوازی و وێکنەچوون دەترسێت. تـەنیا ئـازادییەك کە حەزی لێیەتی ئازادی خۆیەتی، ئەو ئازادییەی کە ڕێی بۆ خۆش دەکات هـەر چییەك بکات کە خۆی دەیەوێت، بڕیار لـەسەر خەڵکی دیکە بدات و بوێرێت ڕقی لێیان بێتەوە تـەنیا لـەبەر ئەوەی لەو نـاچن و جیاوازن.

– بـابـە، دەمـەوێت وشـەیـەکی نـاشیرین بـە کـاربـهێنم: ڕەگەزپـەرست سەگ

پاشەکی

و سەگبابە!

– وشەکەت زۆر ناشیرین نییە، کچە شیرینەکەم، بەڵام بێگومان زۆر ڕاستە.

دژایەتیکردنی ڕەگەزپەرستی شتێکە کە دەبێت هەمیشە لە بیرماندا بێت. بێداری و بەئاگاییمان هەرگیز نابێت لەق بێت. دەبێت دەست بەوە بکەین، نموونە بهێنینەوە و سەرنج لە وشە خەتەرناکەکانیش بدەین و بەئاگا بین. هەندێك وشە بۆ بریندارکردن و سووکایەتی پێکردن بە کار دەهێنرێن، بۆ ئەوە بە کار دەهێنرێن، بەدگومانی تەنانەت ڕق و کینەیش بژیێننەوە. هەندێکیشیان هەڵدەشێلرێن و نێوەڕۆکێکی دیکەیان پێ دەبەخشرێت و بە سووکی سەیر کردن و پلەوپایەیان لێ دەکەوێتەوە. هەندێکی دیکەشیان جوان و بەختیارن. ئێمە دەبێت خۆ تار و دوورەپەرێز بگرین لە کلێشەکان، لەو قسەو قسەڵۆکانەش کە گشتگرن و لە درێژەی بە کارهێناندا دەبنە مایەی جێ خۆشکردن بۆ ڕەگەزپەرستی. دەبێت ئەو دەستەواژانە لە گەنجینەی وشەکانمان دەربهێنین کە لەنێو خۆیاندا واتای ترسناك و چەوتوچەوێڵیان هەڵگرتووە. دژایەتیکردن و لەڕوودا وەستانی ڕەگەزپەرستی لە کارکردن لەگەڵ زماندا دەست پێ دەکات. ئەم دژایەتیکردنەش خواست و ویست، دانبەخۆداگرتن و فەنتازیا دەخوازێت. چیتر هەر ئەوە بەس نییە، کە تەنیا بە ڕەفتار و گوتاری ڕەگەزپەرستانە تووڕە و ناڕەحەت بین. دەبێت بە کردەوەش لە ڕوویاندا بوەستینەوە. بەگشتیش نابێت خۆ لە ئاست چەوتوچەوێڵییە ڕەگەزپەرستانەکاندا مت

بکەین و هیچ گرنگییەکیان پێ نەدەین. هەرگیز نابێت وا بیر بکەینەوە: "ئەوەندەش ترسناك نییە!"

ئەگەر مرۆڤ کەمتەرخەم بێت و گرنگی پێ نەدات، ئەوا ڕێ بۆ ڕەگەزپەرستی خۆش دەکات بە نێوماندا ڕەت بێت و لەنێو ئەو کەسانەشدا بگەشێتەوە و گەشە بکات، کە لە بارێکی تردا دەیانتوانی نەکەونە نێو ئەو داوەوە. لەڕوودا نەوەستان و هیچ لە ئەستۆی خۆ نەگرتن، دەبن بە هۆی ئەوەی ڕەگەزپەرستی ببێت بە شتێکی ڕۆژانە و دزێو. بیرت نەچێت کە هەندێ یاسا هەن. ئەو یاسایانەی سزای ئەو کەسانەیان پێ دەدرێت کە قسەی تڕن و دزێو لە دژی گرۆیەك لە گرۆ مرۆڤییەکان دەکەن. ئەوەشت لە بیر نەچێت کە چەندین کۆمەڵە و بزووتنەوەی دژ بە هەموو جۆرەکانی ڕەگەزپەرستی هەن و کارێکی زۆر پێویست و گرنگیان لە ئەستۆ گرتووە.

کە جارێکی دیکە دەچیتەوە پۆلەکەت، سەیری هەموو هاوڕێیەکانی پۆلەکەت بکە و ئەوە ببینەوە کە هەموویان جیاواز و وێکنەچوون و ئەم فرەچەشنییە شتێکی جوان و لەبەر دڵانە. ئەوانە لە هەموو کون و قوژبنێکی ئەم دنیایەوە هاتوون. دەتوانن شتێکت پێ ببەخشن کە خۆت نیتە، هەروەکو چۆن تۆش دەتوانیت شتێکیان پێ بدەیت کە نائاشنایە بەوان و نایناسن. تێکەڵبوون، شتێکە کە هەر هەموومان دەوڵەمەندتر دەکات.

لەکۆتاییشدا ئەوەش بزانە کە هەر دەموچاوێك موعجیزەیەکە بۆ خۆی. دانسقەیە. تۆ قەت جارێك لە جاران بە دوو دەموچاوی تەواو وەکو یەك و وێکچوو ناگەیت. جوان یان ناشیرین، گرنگییەکی ئەوتۆی نییە. ئەو جۆرە وشانە تەنیا شتێکی ڕێژەیین وهیچی تر. هەر دەموچاوێك هێمایەکە بۆ ژیان. هەموو ژیانێکیش شایانی ڕێز و قەدرگرتنە. هیچ کەسێك مافی ئەوەی نییە سووکایەتی بە کەسێکی دیکە بکات. کاتێك مرۆڤ ڕێز و

حورمەت نیشانی مرۆڤێك دەدات، لەو ڕێیەوە بە شانوباڵی ژیاندا، بە گشت قەشەنگی و بەخۆوە نازینێکەوە، بە گشت جیاوازی و شتە چاوەڕواننەکراوەکانیەوە، هەڵدەڵێت. ئێمە کاتێك بە ڕێز و حورمەتەوە ڕووبەڕووی کەسانی دیکە دەبینەوە، ڕێز و حورمەت نیشانی خۆیشمان دەدەین.

پاشەکی بۆ وەرگێڕانی سویدی

لە بەهار و زستانی ١٩٩٨دا سەردانی نزیکەی پانزە خوێندنگەی پلەکانی دوا سەرەتایی و ناوەندیم لە فرەنسا کرد. زۆربەی ئەو خۆیندکارانەی بینیمن، لە تەمەنی یانزە و دوانزە ساڵاندا بوون. ئەوان لەگەڵ مامۆستاکانیاندا کتێبەکەی من "ڕەگەزپەرستی چییە؟ گفتوگۆ لەگەڵ کچەکەمدا"یان خوێندبووەوە.

ئەوەی سەرنج ڕاکێشە بۆ من ئەوەیە، ڕەگەزپەرستی چەمکێکە کە بە لای ئەو خوێندکارانەوە گرنگە و پێوەی خەریکن. سەرجەمی گفتوگۆ و لێدوانەکان دەرگا لەسەر ئەم سێ بابەتە ئاوەڵا دەکەن: چۆن بەرەنگاری ڕەگەزپەرستی ببینەوە؟ لێکدابڕان و هەڵاواردنی گرۆ مرۆڤییە جیاجیاکان چی دەگەیەنێت؟ دەتوانین چی بکەین لە ئاست ئەو ترسەدا کە بەرانبەر بە(بەرەی نەتەوەیی) هەمانە؟

سارا دوانزە ساڵانە، دوو چاوی ڕەشی گەورەی هەیە و خوێندکاری دوای سەرەتاییە، لە (مۆنپێلێر)، لە خوارووی فرەنسا: "لەبارەی ئەو دایك و باوکە عەرەبانەوە چی دەڵێیت، کە منالەکەیان لەو خوێندنگەیە دەردەهێنن، کە پڕە لە منالی عەرەب؟"

داوا لە (سارا) دەکەم پرسیارەکەی دووبارە بکاتەوە و لێی دەپرسم: "ئایا

ئـەوە پـەیـوەنـدی بـە دایك و بـاوكـی مـنـالانـی عـەرەبـەوە هـەیـە؟" دەڵێت: "بێگومـان". بۆی ڕوون دەكەمەوە كە لە ئاست ئەو كارەدا سەرسوڕماوم و پاشان لەخۆم دەپرسمەوە چۆن بتوانم ئەوەی بۆ ڕوون بكەمەوە، كە مرۆڤ چۆن قێزی لە چارەی خۆی دەبێتەوە.

خۆم لە بەكارهێنانی ئەو وشانە دەپارێزم و لەبری ئەوە لەبارەی هەڵاواردن و لێكجیاكردنەوەی گرۆ مرۆڤییەكانەوە دەدوێم و پێی دەڵێم: "ئـەوانـە ئـەو دایكوبـاوكـانـەن كـە دەیـانـەوێت منـاڵـەكـەیـان وەكو هـەمـوو منالانی دیكە بێت." "دەیانەوێت مناڵەكەیان وەكو هەموو منالانی تری فرەنسی بێت و پێیان وایە ئەگەر مناڵەكەیان لە منالانی تری عەرەب دابـبـڕن، تـووشی ئـەوە نـابـێت بـە سووكـی سـەیر بكـرێن." مـامـۆسـتـاكـەی (سـارا)، كـە لـە كـۆبـوونـەوەكـەدا بـەشداره، خـۆی لـە گـفـتـوگـۆیـەكـەدا هـەڵدەقورتێنێت و دەڵێت: "سارا باسی خۆی دەكات، ئەو خۆی دووچاری ئەو گرفتە بووە."

لە هەموو ئەو پرسیارانەی منالان لێیان كردم، پرسیارەكەی (سارا) بۆ من لە گشتیان چاوەڕواننەكراوتر و هاوكاتیش لە گشتیان بە هێزتر بوو. من، زۆر جاران، دەمداچەقاو لە بەرانبەر ئەو دایك و باوكانەدا وەستاوم كە باسی ئەوەیان كردووە چۆن هەستیان بەسەر لێشێوان و بێدەستەڵاتی كـردووە، كـاتـێك ڕووبـەڕووی ئـەوە بـوونـەتـەوە مـنـاڵـەكـانـیـان وشەی ڕەگەزپەرستانە بەكار دەهێنن و تەنانەت خۆیان لە ڕیزەكانی (بەرەی نەتەوەیی) نزیك دەخەنەوە و تێكەڵ بەوان دەبن." بەڵام ئێمە هەمیشە لە هەوڵی ئەوەدا بووین بەباشترین شێوە پەروەردەیان بكەین، هەمیشەش بۆ خۆمان لەنێو ئەو كۆمەڵانەدا، كە دژایەتیی ڕەگەزپەرستی دەكەن، چالاك بووین..."و شتی دیكەی لەو جۆرە. دایكێك، لە یەكێك لە كتێبفرۆشییەكانی پاریسدا، لێم دێتە پێشەوە و دەڵێت: "من و پیاوەكەم تووشی شتێكی زۆر ناخۆش و دڵتەزێن بووین. كوڕەكانمان، كە پانزە و حەڤدە ساڵانن، زۆر

جاران، لە لایەن کوڕانی عەرەبی مەغریبییەوە پەلامار دەدرێن. جار لە دوای جار هەوڵ دەدەم ئەوەیان بۆ ڕوون بکەمەوە کە بە هەمان چاو سەیری هەموو مەغریبییەکان نەکەن، بەڵام تا دێت ڕەگەزپەرستانەتر لە مەغریبییەکان دەڕوانن. چی بکەین؟ تۆ لە کتێبەکەتدا ئەمەت باس نەکردووە″.

هەمان پرسیارم لێ دەکرێت، بەڵام بە شێوەیەکی دیکە، لە لایەن خوێندکارێکی پلەی دواناوەندییەوە لە (بۆرگێز): ″من و باوکم لە یەکتری تێ ناگەین. ئەو چیتر حەوسەڵەی قەبووڵکردنی مەغریبییەکانی نەماوە، چونکە هەمیشە ئوتۆمۆبیلەکانیان لە بەردەم گەراجەکەی ئێمەدا ڕادەگرن. بێگومان ئەمە شتێکی ناخۆشە، بەڵام دیارە ئەوان نایانەوێت لەوە تێ بگەن...″

مامۆستایەکی خەڵکی (ڕەیم)سکاڵا دەکات: ″هەندێك لە خوێندکارە مەغریبییەکان لەنێو خۆیاندا بە عەرەبی قسە دەکەن، ئەمەش تەنیا بۆ ئەوەی من تێ نەگەم باسی چی دەکەن. ئەمە تووڕەم دەکات و ڕقم هەڵدەستێنێت. هیچ چارەیەکیشم نییە؟″

(کامیلە) خوێندکاری هەمان خوێندنگەیە و چواردە ساڵانە: ″تاقەت و حەوسەڵەی مرۆڤ تا چ سنوورێکە؟ چی بکەم کاتێك دراوسێیەکەمان کچە چواردە ساڵانەکەیان ناچار دەکەن شوو بکات و لەچك ببەستێت؟″

(مالیکە) وەڵامی دەداتەوە: ″کەس بۆی نییە لە فەرەنسا وا بکات. ئەگەر باوکم ناچارم بکات شوو بکەم، لەلای نزیکترین هاوڕێم خۆم دەشارمەوە.″

(خەدیجە) کە لە یەکێك لە خوێندگەکانی پلەی دوا سەرەتاییدا لە (بۆرگێز) کار دەکات، دەکەوێتە قسە و داوای لێبووردن دەکات کە خۆی لە گفتوگۆی منداڵەکان هەڵدەقورتێنێت و دەپرسێت: ″کەی بیر لەوە دەکەیتەوە کتێبێك لە بارەی ڕەگەزپەرستییەوە بنووسیت، کە ژێر ناونیشانەکەی

گفتوگۆ لەگەڵ باوك و دایكمدا″ ، بێت؟ پاشان باسی ئەوە دەكات كە چەند بۆ دایك و باوكی سەختە قبوڵی ئەوە بكەن شوو بە ناموسوڵمانێك، بە ئەوروپییەك، بكات. ″بەبڕوای من ئەمە ڕەگەزپەرستییە.″ و لەسەر قسەكانی بەردەوام دەبێت: ″دایك و باوكی من، لە هەرشتێك بەوان نامۆ بێت، دەترسێن. بەڵام من نامەوێت ئەو پیاوەی خۆشم دەوێت، تەنیا هەر لەبەر ئەوەی دایك و باوكم قبووڵی بكەن، ناچار بێت بێتە سەر دینی ئیسلام.″

لە فێرگەی (سێڤگنیٚ) لە (ڕۆیبای) (هۆوریا)ی دوانزە ساڵان دەڵێت: ″لەو باوەڕەدایت بتوانیت كاربكەیتە سەر ئەو منداڵانەی دایك و باوكیان ڕەگەزپەرستن؟″ هەمان پرسیارم لە لایەن (لیودیا)وە لە فێرگەی (ژان ژاوریٚ) لە (لۆمیٚ) كە دەكەوێتە دەوروبەری (لیل) لە سەرووی فەرەنسا لیٚ دەكرێت: ″ئەگەر باوك و دایكم ڕەگەزپەرست بن، ئەوە دەگەیەنێت كە منیش ڕەگەزپەرستم؟ ئایا دەتوانم باسی ئەوەیان بۆ بكەم كە دەبوو چۆن بوونایە؟″ هاوڕێی پۆلەكەی كە ناوی (كارین)ە بەدوای ئەو دەڵێت: ″لێرە، لەم خوێندنگەیەدا، یەكێك هەیە ڕەگەزپەرستە. ئەو نایەوێت كتێبەكەت بخوێنێتەوە. خەتای ئەویش نییە، دایك و باوكی زۆر تایبەتن. هەوڵمان داوە قسەی لەگەڵدا بكەین، بەڵام هیچمان پیٚ ناكرێت، چونكە نایەوێت گوێمان لیٚ بگرێت. نازانین چی بكەین، بەڵام هیواداریین تۆ بتوانیت لەبارەی ئەوەوە بدوێیت، كە چی لەگەڵدا باس بكەین...″ (مریەم) خوێنكاری پلەی ناوەندییە لە (بازاس) لە خوارووی خۆرئاوای فەرەنسا. لە فەرەنسا لەدایك بووە و دایك و باوەی جەزائیرین. (مریەم) ئەوە دەگێڕێتەوە كە برا گەورەكەی، كە لە(تۆولۆن)، لە خوارووی خۆرهەڵاتی فەرەنسا، دەژی، چۆن ناچار بووە ناو و پاشناوی خۆی بگۆڕێت– بە ئومێدی ئەوەی كارێكی دەست بكەوێت و بتوانێت وەكو هەر كەسێكی تر ژیان بەسەرببەرێت – نەختێك بێدەنگ دادەنیشێت و پاشان دەڵێت: ″ئەوەش

هیچی نەگۆڕی، چونکە نەیتوانی سەروسیمای خۆی بگۆڕێت! بەڵام من لێرە هەست بە غەریبی ناکەم.″

(مالیك)، منالّی خێزانێکی فرەنسی-جەزائیرییە، وەڵامی دەداتەوە: ″من خۆم فێرکردووە چۆن بەگاڵتەوگەپەوە ڕووبەڕووی ڕەگەزپەرستی ببمەوە. کاتێك لە (بۆردۆ) دەژیاین، هەرکەسێك قسەی ڕەگەزپەرستانەی بکردایە، پێی دەکەنیم. بەڵام هەمان شت کارێکی خراپی کردە سەر خوشکە بچووکەکەم و ئێستا لە ناچاریدا دەچێت بۆ چارەسەری دەروونی.″

هەموو منالاّن ئەو توانایەیان نییە کە بەگاڵتەوگەپەوە ڕووبەڕووی قسەوقسەلّۆکی ڕەگەزپەرستانە ببنەوە. ڕووم لە هەرلایەك کردبێت هەمیشە هەمان پرسیار لە بەردەممدا قوت بووەتەوە: ″چی بکەم هیچ لەو بارەیەوە لە کتێبەکەتدا نەنووسراوە...″

ئەمە ڕاستە و لە کتێبەکەمدا نییە. بەڵام بەوەی کە بەبیریان دەهێنمەوە کە نابێت دەستەوەستان بین و هیچ نەکەین، بەوەی کە نابێت کە لێگەڕێین هەرچی دەبێت بابێت، بەوەی کە نابێت پێمان وابێت کە جۆرێك لە ڕەگەزپەرستیی ڕوون هەیە، بەوەی کە چەند یاسایەك دژی چالاکیی دژایەتیکردنی بیانییان هەیە، وەڵامیان دەدەمەوە.

لە(مۆنتێلیمار)، لە خوارووی خۆرهەلاّتی فرەنسا، بەڕێوەبەری خوێندنگەکە، کە لە کاتی گفتوگۆکردندا لە گەڵماندایە، ئیشارەت بۆ من دەکات. مامۆستایەك کە لە تەنیشتمەوە وەستاوە بە گوێمدا دەچرپێنێت: ″وریا بە و ئاگات لە خۆت بێت. بەڕێوەبەری خوێندنگە لەوە دەترسێت کە تۆ ئاگری شەڕوشۆڕ لە خوێندنگەکەدا خۆش بکەیت. دەبێت بە ئاگا بیت، منالاّن دەتوانن بگەنە ئەو بڕوایەی کە شتێکی زۆر ئاسایی و بەجێیە لە خوێندنگەکەدا بکەونە سەروگێلاکی یەکتر.″

جەخت لەسەر ئەوە دەکەم کاتێك کەسێك ڕووبەڕووی سووکایەتی

پێکودنی ڕەگەزپەرستانە دەبێتەوە، نابێت پەنا بۆ بەکارهێنانی وشەی ڕەگەزپەرستانە بەرێت، بەڵکە دەبێت بە هێمنییەوە ڕووبەڕوو ببێتەوە و فرسەت بهێنێت تا بتوانێت، لە پۆلدا کاتێك کە گشت خوێندکاران ئامادەن، باسی ڕەگەزپەرستی بهێنێتە کایەوە.

(ئاودرەی)، کە خوێندکارێکی هەمان خوێندنگەیە و لە تەمەنی باڵقبووندایە، دەڵێت: ″من قەت تووشی ڕەگەزپەرستی نەبووم. قەتیش ڕەگەزپەرستانە ڕەفتارم نەکردووە. ئەوە خەڵکی وڵاتانی سەرووی ئەفریقان کە لە فرەنسا دەژین لە بەرانبەر فرەنسییەکاندا ڕەگەزپەرستن. هەندێ لەو بیانییانەی کە لە فرەنسا دەژین هیچ ڕێز و حورمەتێکیان بۆ یاسا و ڕێساکانی ئێمە نییە...″(لاورێنت)، کە خوێندکاری هەمان پۆلە، دوای قسەکانی ئەو بەردەوام دەبێت و دەڵێت: ″ئەو ڕەگەزپەرستییەی لێرە هەیە، بەگشتی ئەو جۆرە ڕەگەزپەرستییەیە کە ڕەشەکان و مەغریبییەکان لە ئاست سپییەکاندا بەکاری دەهێنن. ئەگەر فرەنسییەك ڕەنگپێستێك بکوژێت دوو هەفتە لە دەنگوباسەکانی تەلەفزیۆنداباس دەکرێت و بەپێچەوانەوەش ئەگەر ڕەنگپێستێك فرەنسییەك بکوژێت تەنیا چەند ڕۆژێك باس دەکرێت و ئیتر قڕوقەپی لێ دەکرێت. ″مناڵێکی تر، لە هەمان پۆلدا بە چرپە پێم دەڵێت: ″حەزم لە چارەی عەرەبەکان نییە، چونکە زۆر بێ ئەقڵن و جارێك تووشی چەند عەرەبێك بووم کە جوێنیان پێ دام.″(مارلێن): ″ئەگەر ئێمە شینین یان سەوز، ڕەشین یان سوور، زەردین یان سپی هیچ گرنگییەکی نییە، هەر هەمووومان هەم دڵ و هەم مێشکیشمان هەیە. من قەت تووشی کەس نەبووم هەڵیکوتابێتە سەرم و پێشم وانییە قەت بۆ خۆشم پەلاماری کەسێکم دابێت.″ لە(لێیا)، پلەی ناوەندی لە (بازاس) وەکو زایەڵەیەك دێتە بەر گوێ: ″من دەمەوێت شتێکتان بۆ بگێڕمەوە. کە بچووك بووم یەکێکم بە قولەڕەش بانگ کرد و بەڵام لەوساوە قەت جارێکی تر ئەوەم بەکەس نەوتووە.″

(جێسیکا) لە (ڕەیمس)، لە سەرووی خۆرهەڵاتی فرەنسا، تەمەنی دوانزە ساڵانە: ″ئەگەر نە دایك و باوکی کەسێك و نە هاوڕێیانی کەسێك ڕەگەزپەرست نەبن، چی وادەکات ئەو کەسە ببێت بە ڕەگەزپەرست؟″

(ئارتور) خوێندکاری هەمان پۆلە: ″چیت دەکرد ئەگەر بتزانیایە کە کچەکەی خۆت ڕەگەزپەرستە؟″

(ماریۆن): ″ئایا کچەکەت قەت تووشی ڕەگەزپەرستی بووە؟″

(فرێدریك) ئەی خۆت قەت تووشی ڕەگەزپەرستی بوویت؟″ زۆر لایان سەیرە کاتێك کە دەڵێم نە من و نە منداڵەکانیشم تووشی ڕەگەزپەرستی نەبووین، بەلانی کەمەوە نە بەشێوەیەکی ڕاستەوخۆ و نە لە ڕێی بەکارهێنانی زەبروزەنگەوە. ئەوسا ئەو منالانەی کە لە بنەچەدا خەڵکی مەغریبن دەڵێن: ″ ئێوە خوا پێداون.″

بەرلەوەی کە بەو شێوەیە بە فرەنسادا بگەڕێم نەمدەزانی ئەو منالانەی تەمەنیان لەنێوان یانزە و پانزە ساڵاندایە هێندە بیر لە (بەرەی نەتەوەیی) دەکەنەوە. ئەو بانگ و سەڵای ڕەگەزپەرستانەی ئەو پارتییە دەبیستن و لەوەش تێ ناگەن بۆ دیمۆکراتییەتی فرەنسی زەمینەی بۆ ئەو بزووتنەوەیە خۆش کردووە تێیدا گەشە بکات و جێپێی خۆی تێدا توند بکات. خوێندکارانی پلەی ناوەندی، لە(مۆنتپێلیەر)، لەبارەی هیچ شتێکی دیکەوە هێندەی ئەو ترس و بیمەی (بەرەی نەتەوەیی) خستوویەتییە دڵیانەوە، پرسیاریان نەکرد. (هیشام)ی چواردە ساڵان لە (رەیم) دەپرسێت: ″ئەگەر فرەنسا چیتر ئەو کۆمارە نەبێت و لەبری ئەوە ببێت بە وڵاتێکی دیکتاتۆر و هەموو پەناهێن و بیانییان بکاتە دەرەوە، ئەوسا چی دەڵێیت؟″ کاتێك داوای لێ دەکەم پرسیارەکەی زیاتر ڕوون بکاتەوە، دەڵێت: ″بەرەی نەتەوەیی دەیەوێت ڕژێمێکی دیکتاتۆر دەسەڵاتی فرەنسا بگرێتە دەست و فرەنسای کۆماری لە ناوبەرێت. ئەوساش ئەوە دەکات کە

لە پێناویدا هاتۆتە کایەوە و بۆی تێدەکۆشێت.″

منداڵێك کە لە بنەچەدا خەڵکی مەغریبە قسەکەی لێ وەردەگرێت و دەڵێت: ″باشە ئەی ئەگەر یاسا دژی ڕەگەزپەرستی هەیە، ئەی بۆ بەرەی نەتەوەیی قەدەغە نەکراوە؟″

(نۆیۆمی)یش دەپرسێت: ″ئەی چۆنە لە وڵاتێکدا، کە مافە بنەڕەتییەکانی مرۆڤ دەپارێزرێت، ڕێ بە بوونی پارتییەکی وەکو بەرەی نەتەوەیی دەدرێت؟″

لە (بازاس)، لە خوارووی خۆرهەڵاتی فرەنسا، زۆربەی خوێندکارەکان سەر بەخێزانی جوتیارانن. مامۆستایەك دەڵێت: ″لێرە کەس، یان ڕاستتر زۆربەیان هیچ لەبارەی ڕەگەزپەرستییەوە نازانن.″. لە کۆتایی کۆبوونەوەکەدا خوێندکارەکان دەکەونە باس و خواسی ئەوەی کە بێ ئەم کتێبۆکەیە، ئەوەیان نەدەزانی کە شتێك هەیە ناوی دژایەتیکردنی ڕەگەزە. لەو خوێندنگەیەدا تەنیا یەك پێسترەش و کچۆڵەیەکی مەغریبیم بەرچاو کەوت. (مریەم) بە تەواوی تێکەڵ بەو وڵاتە بووە کە تێیدا دەژی و بە زاراوەی ئەو ناوچەیەش دەدوێت. ئایا ئەوەندە ئاسانە ئەگەر لە جێیەك بیانیی لێ نەبێت، ڕەگەزپەرستیش لە ئارادا نییە؟ زۆر لەمە دڵنیا نیم. چونکە کاتێك لەگەڵ منداڵەکاندا قسە دەکەم لەوە تێ دەگەم کە ڕەگەزپەرستی شتێکە بە خۆیەوە خەریکی کروون، ئەگەر چی وەکو تر مێشکیشیان بە شتی دیکەوە خەریکە.

(ئاورێلییە) دەپرسێت: ″ئایا مرۆڤ دەتوانێت ڕەگەزپەرست بێت، ئەگەرچی لەوەش بێئاگایە کە ڕەگەزپەرستە؟″

(ئێلۆدییە)یش لەوە دەپرسێتەوە کە بۆ چی من باس لە ڕەگەزپەرستی دەکەم.

ئەو تاکە منداڵە ڕەشپێستەش کە لەو خوێندنگەیە هەیە هیچ ناڵێت. کە

کۆبوونەوەکە کۆتایی پێ دێت لێم دێتە پێشەوە داوام لێ دەکات کتێبەکەی دەستی بۆ ئیمزا بکەم و پاشانیش دەڵێت: ″لە ڕاستیدا ڕەگەزپەرستی چ کەڵکێکی هەیە؟″

لە (سێڤیگنێ) لە (ڕۆوبایخ) دەکەومە بەر ڕێژنەی پرسیار. یەکەم پرسیار لەبارەی ئەو شتە دژ بەیەکانەوەیە کە لە کتێبەکەدان: ″ئایا ئەوە جۆرێك لە ڕەگەزپەرستی نییە، کە وا نیشان بدەیت منالانی (مێستیس) جوانترن لە منالانی تر؟″ سەردانی هەر پۆلێکم کردبێت، ئەو پرسیارەم ڕووبەڕوو کراوەتەوە. هەروەها ئەوەش کە لە کتێبەکەدا هەر ڕەگەزپەرستێك بە سەگ و سەگباب دەستنیشان کراوە لە کتێبەکەدا زۆر کەسی تووڕە و شتێتگیر کردووە. ″تۆ دەڵێیت مرۆڤ دەبێت ڕێز و حورمەتی هەبێت، ئەگەر چیش وەکو یەکیش بیر نەکەنەوە.″ ئەمە (ستیفان) لە (مۆنتپێلیێر) دەیلێت و پاشان بەردەوام دەبێت: ″ بەلام لە کۆتایی کتێبەکەدا ڕەگەزپەرستان بە سەگ وسەگباب وەسف دەکەیت. ئەمە چۆن

لەگەڵ دیتنەکانی دیکەتدا دەگونجێت؟" (ئێسێلە)ی دوانزە ساڵان، لە (ڕێیمس)، دەپرسێت: "ئایا بەر لەوەی کتێبەکەت بنووسیت، بیرت لە هەموو شتێك کردبووەوە؟" (ئاورێلێی)یش کە خوێندکاری هەمان پۆلە دەپرسێت: "ئایا هیچ ڕەگەزپەرستێکت وا لێ کردووە دید و بۆچوونی خۆی بگۆڕێت؟"

پرسیار و بابەتی دیکەش تێکەڵ بە گفتوگۆکانمان بوون. بەر لە هەرشتێك ئەو منالآنەی کە دایك و باوکیان خەڵکی مەغریبن لە بارەی ترسەوە، ئەوەندە لە بارەی ئەو ترسە نا کە هەڵپەو پەلامارە ڕەگەزپەرستانەکان دەیخەنە دڵەوە، بەڵکە زیاتر لە بارەی ترسی جێی خۆ کردنەوە لە کۆمەڵگای فرەنسیدا دەدوان. (حەنانە)ی چواردە ساڵان دەپرسێت: "هەڵاوارکردن و لێك جیاکردنەوەی گرۆ مرۆڤییەکان لە یەکتر چی دەگەیەنێت" مەبەستیشی لەوەیە کە: "ئایا من کە لە فرەنسا لە دایك بووم و لە دایك و باوکێکی مەغریبیم کە بە عەرەبی لە ماڵەوە قسە دەکەین، ڕۆژێك لە ڕۆژان، دەتوانم لە کۆمەڵگای فرەنسیدا جێی خۆم بکەمەوە؟" ئەو پرسیارەکەی خۆی بە پرسیارەکەی (سارا)ەو دەبەستێتەوە لە بارەی ئەو دایك و باوکانەوە کە ڕێ نادەن بە منالەکانیان، بێجگە لە منالآنی عەرەب، تێکەڵ بە کەسی دیکە ببن. ئەو برایەکەی (مریەم) دێنێتەوە بیرمان کە چۆن ناو و پاشناوی خۆی گۆڕیبوو. بەر لە هەر شتێك، منالآنی پەنا هێنەران و بیانییان، ئەو منالآنەی کە هیچ داهاتوویەکیان لە وڵاتی دایك و باوکیاندا نییە، کە شایەتی زۆرترین نیگەرانی و پەشێوین، هاوکاتیش بە چەند وشەیەکی سادە و ساکار خواستێکی ئاشکرا و ڕاستەقینە نیشان دەدەن، کە دەیانەوێت لەم وڵاتەدا بمێننەوە و ببن بە بەشێك لە مێژووی ئەم وڵاتە.

منالآنی (بازاس)، کە دەڵێن هیچ لە بارەی ڕەگەزپەرستییەوە نازانن، پێکەوە لێم دەپرسن: "دەتەوێ بە چ شێوەیەك گەورە بین و پێ بگەین؟"

(تۆماس)ی دوانزه ساڵانیش له (مۆنتێلیمار)پارچه کاغەزێکی دایه دەستم، که بۆ خۆی لەسەری نووسیبوو: "ڕەگەزپەرستی ئەوەیه که هەمیشه له جەنگدا بیت."

تاهر بین جەلوون

مارتی١٩٩٨

پەراوێزەکان

(١) بڕوانه:

VAD AR RASISM? SAMTAL MED MIN DOTTER, TAHAR BEN JELLOUN. OVERSATTNING AV MAST LOFGREN, ALFABETA BKFORLAG. 1998

(٢) مەبەست له ژان ماری لۆپین، سەرۆکی بەرەی نەتەوەییه له فرەنسا و یەکێکه له لایەنگرانی ڕەگەزپەرستیی و دژایەتیکردنی بیانییان له سەرانسەری ئەوروپادا.

(٣) کوسکوس: خواردنێکی تایبەتی گەلانی سەرووی ئەفریقایه، له ساوەر وردتره و له فرەنسا زۆر باوه.

(٤) بۆماوه: ئەو خەسڵەته بایۆلۆژییانەی له نەوەیەکەوه بۆ نەوەیەکی تر دەمێنێتەوه.

(٥) لۆپێن: ژان ماری لۆپێن. بڕوانه: پەراوێزی(٢).

(٦) سمۆلێنی: واته: خەڵکی سمۆلاند. سمۆلاند، هەرێمێکه دەکەوێته خوارووی خۆرهەڵاتی سویدەوه.

(٧) بلاته: وشەیەکی ناشیرینه له لایەن سپییه ڕەگەزپەرستەکانەوه به ڕەشپێستان دەوترێت و بەرانبەرەکەی له کوردیدا نییه.

(٨) پۆگرۆم: وشەیەکی ڕووسییه. واته: دژایەتی و به کارهێنانی زەبروزەنگ دژ به جوولەکه.

(٩) پێتێن: فیلیب پێتێن، (١٨٥١–١٩٥١)، سوپاییەکی فرەنسایی بوو. له ١٩٤٠/٦/١٦دا، دوای داگیرکردنی فرەنسا له لایەن ئەڵمانەکانەوه بوو به سەرۆکی حکومەتی ئەوسای فرەنسا و له دوای جەنگی جیهانیی دووەم به تاوانی خیانەتکردنی به خاك و نەتەوەی فرەنسا حوکم درا به مردن و پاشان به لێبووردن حوکمەکەی بۆ کرا به مانەوه له زینداندا تا مردن.

(١٠) بوفۆن: جۆرج لویس (١٧٠٧–١٧٨٨) سروشتناسێکی فرەنساییە، یەکێك لە کارە گرنگەکانی بەرهەمێکە لە ٤٤ بەرگدا لەسەر دنیای گیانلەبەران.

(١١) مارتین لۆتەر کینگ: (١٩٢٩–١٩٦٨) قەشەیەکی ئەمریکییە، کە نوێنەرایەتی بەکارنەهێنانی زەبروزەنگی دەکرد لە جەنگی بەدەستهێنانی مافی ڕەشپێستەکاندا. لە ١٩٦٨دا کوژرا.